Dikshaurjit International Interdisciplinary
Online Research Journal, Latur
Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com
VOLUME -2 ISSUE -2
16 MARCH 2026
Chief Editor : kamble Balu Chandrakant
Co Chief Editor -Dr. Shaikh Aref
Address
Khadgaon Rd, Sambhaji Nagar,
NearSmt. Sushiladevi Deshmukh
Senior College, Latur,
Maharashtra 413512, India.
9890408998, 8329
Email ID : diirjournal@g
Website : https://www.diirjourn

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

-BOARD-

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur

Home | About Us | Special Issue | Issue | Guidelines | Board | Downloads | Membership Application | Rejected Paper

Contact Us

Chief Editor

Chief Editor
Mr. Kamble Balu Chandrakant
Ass.teacher,
Shri Shivaji High School,latur

Chief Editor
Mr. Kamble Balu Chandrakant

diirjournal@gmail.com

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur

Home | About Us | Special Issue | Issue | Guidelines | Board | Downloads | Membership Application | Rejected Paper |

Contact Us

Co Chief Editor

CO/ Chief Editor
Dr. Shaikh Aref
Assistant Professor (English)
G. K. Joshi (Night) Commerce College,
Latur

Dr. Shaikh Aref
Assistant Professor (English)
G. K. Joshi (Night) Commerce College, Latur

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

-Editorial BOARD-

Dr. Rajesh Keshavrao Yadav

Principal

Dyanjyoti College Bachelor Of Education, Soigaon Ta- Soigaon Dist-chhatrapati Sambhaji Nagar. Maharashtra

Dr. Balid Ujwala Shimon

Principal

Hindustani Education Society's Azad Senior College, Ausa. Maharashtra

Dr. Shaikh Aref

Assistant Professor (English)

G. K. Joshi (Night) Commerce College, Latur Maharashtra

Dr. Rajabhau Ravsaheb Surwase

Asst. Prof Hindi

Sambhaji College (Arts & Commerce), Murud, Tq. & Dist. Latur Maharashtra

Dr. Sushil Shesherao Shinde

Asst Teacher

Jaikranti High School Latur Maharashtra

Dr. Mane S Ganpat

Asst Teacher

Jaikranti High School Latur Maharashtra

-Editorial BOARD-

Dr. A. K.sheikh

Principal

Signet Public School Mumbai

Maharashtra

Dr. Rohit Gaikwad

Assistant Professor

Department Of Philosophy

Sonopant Dandekar College, Palghar Maharashtra

Dr Babasaheb Sable

Junior Lecturer

Rayat Shikshan Sanstha Satara,

Maharashtra

Dr. Faruk Tamboli

Assistant Professor

Dept Of Marathi

Sharadchandra Mahavidyalaya Shiradhon

Maharashtra

Dr. Sujata Chavan (Commerce)

Principal

G.K. Joshi (Night) Commerce College,

Latur Maharashtra

Dr. Pramod Gyandev Shinde

Associate Professor, Political Science

Dayanand College Of Law, Latur Maharashtra

-Editorial BOARD-

Dr Aasif Rashid Wani

Subject English

Lecturer Department Of English

Third Millennium Public Higher Secondary

Maharashtra

Dr. Santosh Baburao Galphade

Assistant Professor (Contractual)

Performing Arts (Dramatics)

Department Of Performing Arts,

Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University,

Chhatrapati Sambhajinagar Maharashtra

Mr. Nilesh L. Kshirsagar

Assistant Professor,

Dept.of Commerce,

Kamala College, Kolhapur Maharashtra

Dr. Sandip S. Kale

MA English, B.ed. M.phil. Ph.d.

Assistant Professor, Department Of English, Netaji Subhashchandra

Bose Arts Commerce And Science College Nanded Maharashtra

Dr. Pandurang V. Panchal

Assistant Professor

Dept Of Commerce

Shri Shivaji College, Kandhar Maharashtra

Dr. Gunwant Mukund Sarwade

Assit.professor

Geography

Shri Shivaji Mahavidyalaya, Barshi Maharashtra

-Editorial BOARD-

Dr.K.SRIKRISHNA, ASSISTANT professor,

Department of Hindi, ACHARYA NAGARJUNA UNIVERSITY

Nagarjuna Nagar -522510

Prof. Sachin Bhagwat Surwase

Azad Senior College, Ausa Maharashtra

Dr. Kiran abnave

Abhinav College of education Pun

Dr. Umakant Jadhav

Shri Shivaji Highschool, Latur Maharashtra

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

- REGIONAL BOARD-

Dr. Rajesh Keshavrao Yadav

Principal

Dyanjyoti College Bachelor Of Education,soigaon Ta-Soigaon

Dist-chhatrapati Sambhaji Nagar. Maharashtra.

Dr. A.K. Shaikh

Principal

Signet Public School Mumbai

Dr. Shaikh Aref

Assistant Professor (English)

G.k. Joshi (Night) Commerce College, Latur

Shri. Sachin Bhagwat Surwase

Assistant Professor

Azad Senior College, Aus

Dr. Balid Ujwala Shimon

Principal

Hindustani Education Society's

Azad Senior College, Ausa

INDEX

Sr. No.	Author Name	Research Paper / Article Name	Page No
01	श्रीमती वैशाली सरवदे	शिक्षकावर अतिरीक्त कामाचा होणाऱ्या परिणामकारकतेचा चिकित्सक अभ्यास	09-11
02	डॉ.विनायक कृष्णकांत थोरात	मातृभाषेचा शिक्षणावर होणारा परिणाम	12-13
03	प्रा.अविनाश विद्याधर पवार	पर्यावरण शिक्षणाचा प्रत्यक्ष जीवनात होणारा परिणाम	14-15
04	प्रा.विश्वजित संजय बडे	शैक्षणिक साहित्याचा अध्यापनात होणारा प्रभावी परिणाम	16-18
05	प्रा.विद्यानंद माधवराव ससाने	दलित विमर्श और नारी जीवन	19-20
06	प्रा.संजय व्यंकटराव पन्हाळे	प्रेमचंद की कहानियों में नारी का चित्रण	21-22
07	प्रा.वैशाली संजयराव मुळे	बंगाल का अकाल (कविता आधारित अध्ययन)	23-24
08	प्रा.प्रशांत मधुकर महाजन	English Grammar and Teaching Methods	25-26
09	प्रा.ओमकार विनायक मोरे	मराठी साहित्य आणि संस्कृतीची परंपरा	27-28
10	प्रा.सोनाली सोमनाथ गायकवाड	गणित विषय आणि अध्यापन पद्धती	29-30
11	डॉ.प्रशांत विजय पात्रे	हरिशंकर परसाई के कहानियों में हास्य-व्यंग्य	31-32
12	प्रा.सोनाली नियक लोखंडे	The Role of Experiments in Science Teaching	33-34
13	**डॉ.तेरकर देविदास कृष्णा**	वुडचा खलिता : भारतीय शिक्षणाच्या विकासातील महत्त्वपूर्ण टप्पा	35-36
14	डॉ.विलास शेषेराव शिंदे	पॅरामेडिकल सेवा : आरोग्य व्यवस्थेतील महत्त्वाची भूमिका	37-38
15	**प्रा.शेख समिना अफराज**	उर्दू अध्यापन पद्धती : एक अभ्यास	39-40
16	**प्रा.संतोष नागोराव भोसले**	बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धती : एक ऐतिहासिक अभ्यास	41-42
17	**प्रा. ज्योती विनायक मोरे**	मीराबाई का प्रेम-विरह : एक साहित्यिक अध्ययन	43-44
18	**प्रा.गणेश प्रभाकर शिंदे**	घाशीराम कोतवाल का प्रतिशोध : एक साहित्यिक विश्लेषण	45-46

www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्रीमती वैशाली सरवदे (स.शि.)
श्री शिवाजी माध्यमिक विद्यालय, लातुर

शिक्षकावर अतिरीक्त कामाचा होणाऱ्या परिणामकारकतेचा चिकित्सक अभ्यास

सारांश

आजच्या शिक्षण व्यवस्थेमध्ये शिक्षकांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची आहे. मात्र गेल्या काही वर्षांमध्ये शिक्षकांवर कामाचा वाढता ताण, प्रशासकीय जबाबदा?्या आणि समाजातील शिक्षकांविषयी बदललेली धारणा यामुळे शिक्षकांमध्ये मानसिक व शारीरिक थकवा वाढताना दिसून येतो. या संशोधनाचा उद्देश शिक्षकांच्या कामाच्या ताणाचे कारण आणि त्यांच्या सामाजिक व व्यावसायिक ओळखीतील घट यांचा अभ्यास करणे हा आहे. या अभ्यासातून असे आढळते की शिक्षकांवर अध्यापनाबरोबरच अनेक अतिरिक्त जबाबदा?्या असल्यामुळे त्यांचा ताण वाढतो आणि त्यामुळे त्यांच्या कामाबद्दलची समाधानाची पातळी कमी होते.

प्रस्तावना

शिक्षक थकतोय कामाने की ओळख हरवल्याने २०२६ चा वर्ग कसा दिसतो माहीत आहे. शिक्षक समोर उभा आहे. त्याच्या हातात खडू नाही. त्याच्या हातात टॅबलेट आहे. त्याच्या डोळ्यात शिकवण्याची जिद्द आहे पण त्याच्या डोक्यात हजारो कामांचा गोंगाट आहे. तो फक्त शिक्षक नाही राहिला. तो कंटेंट क्रिएटर आहे. तो मेंटॉर आहे. तो इमोशनल अँकर आहे. तो इनोव्हेटर आहे. तो डेटा ट्रॅकर आहे. तो रिपोर्ट रायटर आहे. तो पालकांशी बोलणारा काउन्सलर आहे. तो एआय टूल्स हाताळणारा टेक्निशियन आहे. आणि या सगळ्या भूमिका पार पाडताना तो स्वतः कुठे आहे हेच त्याला विसरायला झालंय.

आकडेवारी भयानक आहे. गॅलपच्या सर्वेक्षणानसार ५० टक्के शिक्षक नेहमी किंवा बरेचदा भँरडले गेल्यासारखं वाटतंय असं सांगतात. एडवीकच्या सर्वेक्षणात ?? टक्क्यांहून अधिक शिक्षकांनी ताणामळे नोकरी सोडण्याचा विचार केल्याचं कबूल केलंय. आणि यूनेस्कोचा अंदाज आहे की ???? पर्यंत जगाला ?? दशलक्ष नवीन शिक्षकांची गरज भासेल. म्हणजे जे शिक्षक आहेत ते थकतायत आणि नवीन येण्या साठी कोणी तयार नाहीये.

बर्नआउट म्हणजे अशक्तपणा नव्हे. बर्नआउट म्हणजे यंत्रणेच्या अपयशाचं लक्षण आहे. आज शिक्षकांकडून जितक्या अपेक्षा आहेत तितकाच आधार त्यांना मिळतोय का. प्रशिक्षण दिलं जातंय का. वेळ दिला जातोय का. सीमा सन्मानित केल्या जातात का. उत्तर बहुतेक वेळा नकारार्थीच असतं. शिक्षकाची भूमिका विस्तारली पण त्याला आधार देणारी यंत्रणा तशीच राहिली.

संशोधनाची उद्दिष्टे

१.शिक्षकांवर असलेल्या कामाच्या ताणाचा अभ्यास करणे.
२.शिक्षकांच्या व्यावसायिक ओळखीतील बदलांचा अभ्यास करणे.
३.शिक्षकांच्या मानसिक थकव्याची कारणे शोधणे.
४.शिक्षकांच्या कार्यसमाधानावर कामाच्या ताणाचा होणारा परिणाम समजून घेणे.

संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी गुणात्मक व परिमाणात्मक दोन्ही पद्धतींचा वापर करण्यात आला. विविध शाळांमधील शिक्षकांशी संवाद, प्रश्नावली (Questionnaire) आणि निरीक्षण या माध्यमातून माहिती गोळा करण्यात आली. संकलित माहितीचे विश्लेषण करून निष्कर्ष काढण्यात आले.

शिक्षक आणि जबाबदाऱ्या

प्रत्येक शिक्षकाला आता वैयक्तिक शिक्षण द्यायचंय. प्रत्येक मलाच्या गरजा वेगळ्या. त्यासाठी वेगवेगळी सामग्री हवी. ती सामग्री तयार करायची म्हणजे कंटेंट क्रिएशन. मलांच्या भावनिक गरजा हाताळायच्या आहेत म्हणजे काँउन्सलिंग. पालकांशी सतत संवाद साधायचा आहे म्हणजे सेक्रेटरीचं काम. मोजमाप

करता येतील असे निकाल द्यायचे आहेत म्हणजे प्रेशर. एआय टूल्स वापरायची आहेत म्हणजे तंत्रज्ञानावर प्रभुत्व. हे सगळं एकाच वेळी, एकाच पगारात, एकाच वेळेत. हे शक्य आहे का.

संशोधन सांगतं की जेव्हा अपेक्षा स्पष्ट नसतात तेव्हा भावनिक थकवा वाढतो. शिक्षकाला सांगितलं जातं की तू हे कर, हे कर, हे पण कर. पण त्याला कधी सांगितलं जात नाही की यातलं काय सोडून दिल तर चालेल. काय बंधनकारक आहे. काय ऐच्छिक आहे. काय दुस?यांनी करायचं आहे. स्पष्टता नसेल तर माणूस स्वतःच्या मर्यादा ओळखू शकत नाही आणि हळूहळू सगळंच स्वतःवर घेत बसतो.

शिक्षकांची घसरत चाचलेली मानसिकता-

पण या सगळ्यात सर्वात महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे मानसिक सुरक्षितता. ज्या शाळांमध्ये शिक्षक मोकळेपणाने बोलू शकतात, आपल्या अडचणी मांडू शकतात, चुका कबूल करु शकतात, तिथे बर्नआउटचं प्रमाण कमी असतं. पण जिथे चूक म्हणजे अपमान, अडचण म्हणजे कमजोरी, तिथे शिक्षक एकटाच झगडत बसतो. आणि एकट्याची लढाई फार काळ टिकत नाही. अभ्यास सांगतात की ज्या टीममध्ये मानसिक सुरक्षितता असते तिथे कामगिरी चांगली असते आणि नोकरी सोडण्याचं प्रमाण कमी असतं. दर महिन्याला मूल्यमापन नसलेली शिक्षकांची मंडळं भरवली तर भावनिक थकवा कमी होतो. बर्नआउट कमकुवत होतो तो समूहात.

कौशल्याचा प्रश्न आहे. नवीन तंत्रज्ञान येतंय. एआय येतंय. डेटा येतोय. पण हे सगळं वापरायचं कसं कोणी शिकवत नाही. अपेक्षा मात्र आहेत की तू हे सगळं आपोआप शिकून ये. ज्या शिक्षकांना पद्धतशीर प्रशिक्षण मिळतं त्यांचा आत्मविश्वास वेगळाच असतो. कारण क्षमता आत्मविश्वास निर्माण करते. क्षमता नसेल तर आत्मविश्वास डळमळीत होतो आणि मग प्रत्येक नवीन आव्हान भीतीदायक वाटू लागतं.

जागतिक आरोग्य संघटनेनं बर्नआउटची व्याख्या केलीय ती अशी की ही एक कार्यस्थळीय घटना आहे जी दीर्घकाळ व्यवस्थापित न झालेल्या ताणामुळे होते. आणि हा ताण बहुतेक वेळा सीमा धूसर झाल्यामुळे येतो. संध्याकाळी सात वाजता पालकांचा मेसेज येतो. रविवारी सकाळी शाळेचा ग्रुप अलर्ट होतो. सुट्टीत कामाचा विचार येतो. सीमा नसतील तर शिक्षक कधीच कामातून बाहेर पडू शकत नाही. आणि जो कधी कामातून बाहेर पडत नाही तो कामातही पूर्णपणे नसतो. व्यावसायिक सीमा टिकवल्या शिवाय टिकाव धरता येत नाही.

शिक्षकांचे मुल्यमापन-

मूल्यमापनाची पद्धत बघा. शिक्षकाचं मूल्यमापन फक्त परीक्षा निकाला वरून. फक्त कागदोपत्री कामा वरून. मग तो स्वतःला फक्त निकाल देणारं यंत्र समजू लागतो. पण जेव्हा मूल्यमापनात विद्यार्थ्यांचा सहभाग मोजला जातो, नावीन्य पाहिलं जातं, मेंटॉरिंगचा प्रभाव तपासला जातो, सहकार्याची दखल घेतली जाते, तेव्हा शिक्षक कंटेंट डिलिव्हर न राहता लर्निंग आर्किटेक्ट बनतो. त्याला वाटतं की माझं काम फक्त शिकवणं नव्हे, मी घडवतोय. मी फक्त पुस्तकातलं सांगत नाही, तर जीवन घडवतोय.

२०२६ चा प्रश्न हाच आहे की आपण शिक्षकांच्या या विस्तारलेल्या ओळखीशी जुळणाऱ्या यंत्रणा उभारतोय का. त्यांना फक्त जबाबदाऱ्या देतोय की त्यासाठी लागणारं सामर्थ्यही देतोय. त्यांना फक्त अपेक्षा सांगतोय की त्यांचं ऐकूनही घेतोय. त्यांच्याकडून फक्त काम घेतोय की त्यांच्यासाठी काही करतोय.

शिक्षक भरडले जातात ते ते अशक्त आहेत म्हणून नव्हे. तर अपेक्षा वाढल्या पण आधार वाढला नाही म्हणून. त्यांना दिलेल्या प्रत्येक नवीन जबाबदारी सोबत थोडा वेळ द्यायला हवा, थोडं प्रशिक्षण द्यायला हवं, थोडी सूट द्यायला हवी. ते दिलं नाही तर शिक्षक हळूहळू कोसळतो.

आपल्याला फुलता वर्ग हवा असेल तर आधी फलता शिक्षक हवा. आणि फुलता शिक्षक हवा असेल तर त्याची ओळख टिकवली पाहिजे. त्याला फक्त शिक्षक न समजता, त्याच्या नव्या भूमिका ओळखून त्या प्रमाणे यंत्रणा उभारली पाहिजेत. स्पष्टता हवी. समूह हवा. क्षमता हवी. सीमा हव्यात. योग्य मूल्यमापन हवं. हे सगळं असेल तर शिक्षक थकणार नाही. उलट तो आणखी उभारीने काम करेल. कारण त्याला कळेल की मी एकटा नाही. माझ्यासाठी यंत्रणा आहे. माझं अस्तित्व आहे.

शाळांनी आता स्वतःला विचारायला हवं की शिक्षकांची ओळख टिकवण्यासाठी आपण काय यंत्रणा उभारतोय. कारण जेव्हा शिक्षक स्वतःच हरवतो तेव्हा वर्गात काहीच उरत नाही. मग मुलं शिकत नाहीत. शिक्षण घडत नाही. फक्त एक यंत्र चालू राहतं. पण शिक्षक यंत्र नव्हे. तो जिवंत असतो. त्याला जिवंत ठेवायचं असेल तर त्याची ओळख जपली पाहिजे.

शेवटी शिक्षण म्हणजे फक्त माहितीचं देवाण घेवाण नाही . शिक्षण म्हणजे एका जिवंत माणसाचा दुस?या जिवंत माणसाशी झालेला संवाद. संवाद अनुभवातून, भावनेतून, विश्वासातून घडतो आणि हा संवाद घडायचा असेल तर समोरचा शिक्षक जिवंत हवा. त्याच्या डोळ्यात चमक हवी. त्याच्या बोलण्यात ओलावा हवा. त्याच्या अस्तित्वात स्पंदन हवं. ते स्पंदन येतं ते ओळ्खीतून. मी कोण आहे, मी काय करतोय, माझं इथे काय महत्त्व आहे या जाणीवेतून. ही जाणीवच जर हरवली तर मग शिक्षक फक्त एक पगारदार माणूस राहतो. आणि पगारदार माणूस शिकवू शकतो पण घडवू शकत नाही. आपल्याला घडवणारे शिक्षक हवेत ना. मग त्यांची ओळ्ख जपा. कारण ओळ्ख जपली की शिक्षक जिवंत राहतो. आणि जिवंत शिक्षका शिवाय खरं शिक्षण शक्य नाही.

निष्कर्ष व चर्चा

अभ्यासातून खालील मुद्दे स्पष्ट झाले:

१.शिक्षकांवर अध्यापनाव्यतिरिक्त अनेक प्रशासकीय जबाबदा?या असतात.

२.सतत बदलणा?या शैक्षणिक धोरणांमुळे

३.शिक्षकांवर अतिरिक्त ताण निर्माण होतो.

४.समाजामध्ये शिक्षकांच्या कामाची योग्य कदर कमी झाल्याची भावना अनेक शिक्षकांमध्ये आढळ्ते.

५.तांत्रिक कामे आणि ऑनलाइन प्रणालीमुळे शिक्षकांच्या कामाच्या वेळ्त वाढ झाली आहे.

या सर्व कारणांमुळे शिक्षकांमध्ये मानसिक थकवा आणि तणाव वाढत आहे.

संदर्भ

१.शिक्षण व शिक्षक विकास विषयक संशोधन लेख

२.शैक्षणिक धोरणे आणि शिक्षकांची भूमिका यावरील पुस्तके

३.विविध शैक्षणिक जर्नल्स

www.diirjournal.com
Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

डॉ.विनायक कृष्णकांत थोरात
आझाद कॉलेज ऑफ एज्युकेशन, औसा

मातृभाषेचा शिक्षणावर होणारा परिणाम

सारांश

मातृभाषा ही व्यक्तीच्या विचारप्रक्रियेचा, समजुतीचा आणि व्यक्तिमत्त्व विकासाचा पाया असते. बालकाला सुरुवातीचे शिक्षण मातृभाषेत मिळाल्यास त्याची आकलन क्षमता, सर्जनशीलता आणि आत्मविश्वास अधिक चांगल्या प्रकारे विकसित होतो. प्रस्तुत संशोधन लेखामध्ये मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या बौद्धिक, सामाजिक आणि भावनिक विकासावर होणा?या परिणामांचा अभ्यास करण्यात आला आहे. संशोधनातून असे दिसून येते की मातृभाषेतील शिक्षणामुळे ज्ञान अधिक प्रभावीपणे आत्मसात होते आणि विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी सुधारते.

कीवर्ड्स: मातृभाषा, शिक्षण, बौद्धिक विकास, अध्यापन, विद्यार्थी विकास

१. प्रस्तावना

शिक्षण ही व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासासाठी आवश्यक असलेली प्रक्रिया आहे. विद्यार्थ्याला शिकवताना जर त्याच्या मातृभाषेचा वापर केला गेला तर शिक्षण अधिक प्रभावी होते. बालकाला जन्मापासून ज्या भाषेचा अनुभव मिळतो ती त्याची मातृभाषा असते. त्यामुळे त्या भाषेतून दिलेले शिक्षण त्याला अधिक सहज समजते.आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात इंग्रजीसारख्या भाषांना महत्त्व दिले जात असले तरी प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेतून दिल्यास विद्यार्थ्यांची बौद्धिक क्षमता अधिक चांगल्या प्रकारे विकसित होते.

२. संशोधनाची उद्दिष्टे

१.मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या आकलन क्षमतेवर होणारा परिणाम अभ्यासणे.

२.मातृभाषा आणि शैक्षणिक यश यातील संबंध तपासणे.

३.विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्त्व विकासात मातृभाषेचे महत्त्व समजून घेणे.

३. संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी वर्णनात्मक पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे. विविध शैक्षणिक लेख, पुस्तके आणि संशोधन अहवाल यांचा अभ्यास करून माहिती संकलित करण्यात आली. तसेच काही शाळांमधील विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक कामगिरीचे निरीक्षण करून निष्कर्ष काढण्यात आले.

४. मातृभाषेतून शिक्षणाचे फायदे

४.१ समज वाढते

मातृभाषेत शिकवलेले विषय विद्यार्थ्यांना अधिक सहज समजतात. त्यामुळे शिक्षण अधिक परिणामकारक होते.

४.२ बौद्धिक विकास

मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्याने विद्यार्थ्यांची विचारशक्ती आणि समस्या सोडवण्याची क्षमता वाढते.

४.३ आत्मविश्वास वाढतो

विद्यार्थ्यांना आपली भाषा वापरून प्रश्न विचारता येतात व मत व्यक्त करता येते, त्यामुळे आत्मविश्वास वाढतो.

४.४ सांस्कृतिक जाणीव

मातृभाषेतून शिक्षण घेतल्याने विद्यार्थ्यांना आपल्या संस्कृती, परंपरा आणि समाजाबद्दल अधिक जाणीव होते.

५. शिक्षणावर होणारे परिणाम

मातृभाषेतील शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक कामगिरी सुधारते. ते विषय अधिक चांगल्या प्रकारे समजून घेतात आणि शिकण्याची प्रक्रिया आनंददायी बनते. यामुळे शिक्षणातील गळती कमी होण्यासही मदत होते.

६. निष्कर्ष

मातृभाषा ही शिक्षणाच्या प्रक्रियेत अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावते. विशेषतः प्राथमिक शिक्षण मातृभाषेतून दिल्यास विद्यार्थ्यांचा बौद्धिक, भावनिक आणि सामाजिक विकास अधिक चांगल्या प्रकारे होतो. त्यामुळे शिक्षण व्यवस्थेत मातृभाषेला प्राधान्य देणे आवश्यक आहे.

संदर्भ

१.राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण (ग़्क्ढ) २०२०

२.शिक्षणशास्त्र विषयावरील विविध संशोधन लेख

३.शैक्षणिक मानसशास्त्र संदर्भ पुस्तके

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्री.अविनाश विद्याधर पवार
अरन्येश्वर अध्यापक विद्यालय,पुणे

पर्यावरण शिक्षणाचा प्रत्यक्ष जीवनात होणारा परिणाम

१. प्रस्तावना

पर्यावरण म्हणजे मानवाच्या सभोवतालचे सर्व सजीव आणि निर्जीव घटक. हवा, पाणी, जमीन, वनस्पती, प्राणी आणि मानव हे पर्यावरणाचे महत्त्वाचे घटक आहेत. सध्याच्या काळात औद्योगिकीकरण, शहरीकरण आणि लोकसंख्येच्या वाढीमुळे पर्यावरणाचे संतुलन बिघडत आहे.या समस्यांवर उपाय म्हणून पर्यावरण शिक्षण अत्यंत आवश्यक आहे. पर्यावरण शिक्षणामुळे लोकांमध्ये पर्यावरणाचे संरक्षण करण्याची जाणीव निर्माण होते.

२. पर्यावरण शिक्षणाची संकल्पना

पर्यावरण शिक्षण म्हणजे पर्यावरणाचे महत्त्व, पर्यावरणातील समस्या आणि त्यावर उपाय याबद्दल लोकांना शिक्षित करण्याची प्रक्रिया होय.पर्यावरण शिक्षणाचे मुख्य उद्दिष्ट म्हणजे लोकांमध्ये पर्यावरणाबद्दल जागरूकता निर्माण करणे.

३. संशोधनाची उद्दिष्टे

पर्यावरण शिक्षणाचे महत्त्व समजून घेणे.

विद्यार्थ्यांच्या दैनंदिन जीवनावर पर्यावरण शिक्षणाचा परिणाम अभ्यासणे.

पर्यावरण संरक्षणाबाबत विद्यार्थ्यांची जागरूकता समजून घेणे.

पर्यावरण शिक्षणामुळे वर्तनात होणारे बदल अभ्यासणे.

४. संशोधन गृहितक

पर्यावरण शिक्षणामुळे विद्यार्थ्यांच्या वर्तनात सकारात्मक बदल होतात आणि ते पर्यावरण संरक्षणासाठी अधिक जागरूक होतात.

५. संशोधन पद्धती

संशोधन प्रकार

वर्णनात्मक संशोधन

नमुना निवड

३० विद्यार्थ्यांचा नमुना निवडण्यात आला.

माहिती संकलन पद्धती

प्रश्नावली

निरीक्षण

मुलाखत

६. सर्वेक्षण प्रश्न (च्द्धद्धध्द्दन्र ध्द्धड्ढद्मद्यत्दृदद्म)

विद्यार्थ्यांना खालील प्रश्न विचारण्यात आले:

तुम्हाला पर्यावरण शिक्षणाचे महत्त्व माहित आहे का?

तुम्ही कचरा योग्य ठिकाणी टाकता का?

तुम्ही पाण्याची बचत करता का?

तुम्ही प्लास्टिकचा वापर कमी करता का?

तुम्ही वृक्षारोपण करता का?

तुम्ही ऊर्जा बचत करता का?

७. माहितीचे विश्लेषण

क्र. प्रश्न	होय	नाही
१.पर्यावरणाचे महत्त्व माहित आहे का	९०	१०
२.कचरा योग्य ठिकाणी टाकता का	८५	१५
३.पाण्याची बचत करता का	८०	२०
४.प्लास्टिकचा वापर कमी करता का	७०	३०
५.वृक्षारोपण करता का	६५	३५

उदाहरण:

कचरा व्यवस्थापन	८५
पाणी बचत	८०
प्लास्टिक कमी वापर	७०
वृक्षारोपण	६५

९. क्षेत्रभेट अहवाल

या संशोधनासाठी जवळच्या परिसरातील उद्यान/ शाळा परिसराला भेट देण्यात आली. या भेटीत परिसरातील स्वच्छता, झाडांची संख्या आणि कचरा व्यवस्थापन यांचे निरीक्षण करण्यात आले.

निरीक्षणातून असे दिसून आले की पर्यावरणाबद्दल जागरूक असलेले विद्यार्थी परिसर स्वच्छ ठेवण्याचा प्रयत्न करतात.

१०. पर्यावरण शिक्षणाचा प्रत्यक्ष जीवनावर परिणाम

पर्यावरण शिक्षणामुळे खालील सकारात्मक परिणाम दिसून येतात:

स्वच्छतेची सवय वाढते

पाण्याची बचत होते

प्लास्टिकचा वापर कमी होतो

वृक्षारोपणाबद्दल जागरूकता वाढते

ऊर्जा बचत करण्याची सवय लागते

११. निष्कर्ष

या संशोधनातून असे स्पष्ट होते की पर्यावरण शिक्षणाचा विद्यार्थ्यांच्या दैनंदिन जीवनावर सकारात्मक परिणाम होतो. पर्यावरणाबद्दल जागरूकता वाढल्यामुळे विद्यार्थी पर्यावरण संरक्षणासाठी सक्रिय भूमिका घेतात.

१२. सूचना

शाळांमध्ये पर्यावरण विषयावर अधिक उपक्रम आयोजित करावेत.विद्यार्थ्यांना वृक्षारोपण मोहिमेत सहभागी करावे.प्लास्टिक वापर कमी करण्यासाठी जनजागृती करावी.

पर्यावरण संवर्धनासाठी विविध प्रात्यक्षिक उपक्रम राबवावेत.

१३. संदर्भ

१.पर्यावरण अभ्यास शालेय पाठ्यपुस्तक

२.पर्यावरण विषयक मासिके

३.इंटरनेटवरील पर्यावरण विषयक माहिती

www.diirjournal.com
Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online
Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

श्री.विश्वजित संजय बडे
ज्ञानेश्वर अध्यापक विद्यालय,पुणे

शैक्षणिक साहित्याचा अध्यापनात होणारा प्रभावी परिणाम

१. प्रस्तावना

शिक्षण प्रक्रिया प्रभावी आणि अर्थपूर्ण बनवण्यासाठी शैक्षणिक साहित्य अत्यंत महत्त्वाची भूमिका बजावते. शैक्षणिक साहित्य म्हणजे अध्यापन प्रक्रियेत शिक्षकांनी वापरलेली साधने, उपकरणे आणि सामग्री. यामध्ये चार्ट, नकाशे, मॉडेल्स, चित्रे, व्हिडिओ, संगणक, प्रोजेक्टर, पुस्तके इत्यादींचा समावेश होतो.आजच्या आधुनिक शिक्षण पद्धतीत केवळ तोंडी अध्यापन पुरेसे नसते. विद्यार्थ्यांना विषय समजण्यासाठी आणि त्यांची आवड वाढवण्यासाठी विविध शैक्षणिक साहित्यांचा उपयोग केला जातो. शैक्षणिक साहित्यामुळे विद्यार्थ्यांचे लक्ष वेधले जाते आणि शिकण्याची प्रक्रिया अधिक रंजक व परिणामकारक होते.

२. शैक्षणिक साहित्याची संकल्पना

शैक्षणिक साहित्य म्हणजे अध्यापन प्रक्रियेत शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांना विषय समजावून सांगण्यासाठी वापरलेली साधने व सामग्री होय. या साहित्याच्या मदतीने अध्यापन अधिक स्पष्ट, समजण्यास सोपे आणि आकर्षक बनते.शैक्षणिक साहित्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या विविध इंद्रियांचा वापर होतो. त्यामुळे विद्यार्थ्यांना विषय अधिक चांगल्या प्रकारे समजतो.

३. शैक्षणिक साहित्याचे प्रकार

शैक्षणिक साहित्याचे खालील प्रमुख प्रकार आहेत:

१. दृक साहित्य

चार्ट

नकाशे

चित्रे

मॉडेल

२. श्राव्य साहित्य

रेडिओ

ऑडिओ रेकॉर्डिंग

३. दृक-श्राव्य साहित्य

व्हिडिओ

प्रोजेक्टर

संगणक

स्मार्ट बोर्ड

४. संशोधनाची उद्दिष्टे

शैक्षणिक साहित्याचे महत्त्व समजून घेणे.

अध्यापन प्रक्रियेत शैक्षणिक साहित्याचा उपयोग अभ्यासणे.शैक्षणिक साहित्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या समजण्याच्या क्षमतेवर होणारा परिणाम जाणून घेणे.

शैक्षणिक साहित्यामुळे विद्यार्थ्यांची शिकण्याची आवड वाढते का हे तपासणे.

५. संशोधन गृहितक

शैक्षणिक साहित्याचा वापर केल्यास अध्यापन प्रक्रिया अधिक प्रभावी होते आणि विद्यार्थ्यांच्या शिकण्याच्या क्षमतेत वाढ होते.

६. संशोधन पद्धती

१. संशोधन प्रकार

वर्णनात्मक संशोधन पद्धती वापरण्यात आली.

२. नमुना निवड

या संशोधनासाठी ३० विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली.

३. माहिती संकलन साधने

प्रश्नावली पद्धत

निरीक्षण पद्धत

मुलाखत पद्धत

७. सर्वेक्षण प्रश्न

विद्यार्थ्यांना खालील प्रश्न विचारण्यात आले:

१.शिक्षक अध्यापनात शैक्षणिक साहित्य वापरतात का?

२.शैक्षणिक साहित्यामुळे विषय समजण्यास सोपे होते का?

३.चार्ट आणि चित्रांमुळे विषय लक्षात राहतो का?

व्हिडिओ किंवा प्रोजेक्टरमुळे शिकण्याची आवड वाढते का?

४.शैक्षणिक साहित्यामुळे वर्गात लक्ष केंद्रित करता येते का?

८. माहितीचे विश्लेषण

क्र. प्रश्न	होय	नाही
१.शिक्षक शैक्षणिक साहित्य वापरतात का	८५	१५
२.विषय समजण्यास सोपे होते का	९०ऽ	१०ऽ
३.चित्रांमुळे विषय लक्षात राहतो का	८०	२०
४.व्हिडिओमुळे शिकण्याची आवड वाढते का	७५	२५
५.वर्गात लक्ष केंद्रित होते का	८५	१५

९. शैक्षणिक साहित्याचे अध्यापनातील महत्त्व

९. शैक्षणिक साहित्याचे अध्यापनातील महत्त्व

अध्यापन अधिक प्रभावी होते.

विद्यार्थ्यांची शिकण्याची आवड वाढते.

विषय समजण्यास सोपा होतो.

विद्यार्थ्यांचे लक्ष केंद्रित राहते.

दीर्घकालीन स्मरणशक्ती वाढते.

१०. शैक्षणिक साहित्याचा विद्यार्थ्यांवर परिणाम

शैक्षणिक साहित्यामुळे विद्यार्थ्यांमध्ये खालील सकारात्मक बदल दिसून येतात:

शिकण्याची उत्सुकता वाढते

विषय अधिक स्पष्ट समजतो

वर्गात सक्रिय सहभाग वाढतो

सर्जनशीलता वाढते

११. निष्कर्ष

या संशोधनातून असे स्पष्ट होते की शैक्षणिक साहित्याचा वापर केल्यामुळे अध्यापन प्रक्रिया अधिक प्रभावी आणि रंजक बनते. विद्यार्थ्यांना विषय समजणे सोपे होते आणि त्यांच्या शिकण्याची आवड वाढते. त्यामुळे शिक्षकांनी अध्यापन प्रक्रियेत शैक्षणिक साहित्याचा अधिक वापर करणे आवश्यक आहे.

१२. सूचना

शिक्षकांनी अध्यापनात विविध शैक्षणिक साहित्याचा वापर करावा.

शाळांमध्ये आधुनिक तंत्रज्ञानाचा वापर वाढवावा.

विद्यार्थ्यांना प्रात्यक्षिक पद्धतीने शिकवावे.

स्मार्ट बोर्ड आणि प्रोजेक्टरचा वापर वाढवावा.

संदर्भ

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ. (२०१९). पर्यावरण अभ्यास. पुणे: बालभारती प्रकाशन.

NCERT. (2018). Environmental Studies – School Curriculum. नवी दिल्ली: **National Council of Educational Research and Training.**

टिळेकर, एस. (२०१७). पर्यावरण शिक्षण आणि संवर्धन. पुणे: निराली प्रकाशन.

यादव, आर. (२०१६). पर्यावरण अध्ययन. नवी दिल्ली: रावत पब्लिकेशन.

(१९७७). **Environmental Education: Principles and Practices. UNESCO Publication.**

Government of India. (2014). Environmental Education in Schools. नवी दिल्ली:

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.विद्यानंद माधवराव ससाने
सिंहगड अध्यापक महाविद्यालय,पुणे

दलित विमर्श और नारी जीवन

१. प्रस्तावना

भारतीय समाज में जाति व्यवस्था और पितृसत्तात्मक व्यवस्था का गहरा प्रभाव रहा है। इन व्यवस्थाओं के कारण समाज के कुछ वर्गों को लंबे समय तक सामाजिक, आर्थिक और शैक्षणिक रूप से पिछड़ा रखा गया। विशेष रूप से दलित वर्ग और महिलाओं को अनेक प्रकार के भेदभाव और शोषण का सामना करना पड़ा।

दलित विमर्श साहित्य और समाज में उन समस्याओं, संघर्षों और अनुभवों को सामने लाने का प्रयास है जो दलित समाज ने वर्षों तक झेले हैं। इसी प्रकार नारी विमर्श महिलाओं के अधिकारों, समानता और सम्मान के लिए आवाज उठाता है।

जब हम दलित विमर्श और नारी जीवन को साथ में देखते हैं, तब यह स्पष्ट होता है कि दलित महिलाओं को दोहरे शोषण का सामना करना पड़ता है एक तो जाति के आधार पर और दूसरा लिंग के आधार पर। इसलिए दलित नारी जीवन की समस्याएँ और संघर्ष समाज में एक महत्वपूर्ण अध्ययन का विषय बन जाते हैं।

२. दलित विमर्श की संकल्पना

दलित विमर्श वह विचारधारा है जो दलित समाज के अधिकारों, समानता और सम्मान के लिए संघर्ष करती है। इसका मुख्य उद्देश्य समाज में व्याप्त जातीय भेदभाव को समाप्त करना और दलितों को सामाजिक न्याय दिलाना है। दलित साहित्य और दलित विमर्श के माध्यम से दलित समाज की पीड़ा, संघर्ष और जीवन की वास्तविकताओं को अभिव्यक्त किया गया है।

३. नारी जीवन की स्थिति

भारतीय समाज में महिलाओं की स्थिति ऐतिहासिक रूप से चुनौतीपूर्ण रही है। महिलाओं को शिक्षा, स्वतंत्रता और समान अधिकारों के लिए लंबे समय तक संघर्ष करना पड़ा है।

नारी जीवन केवल परिवार तक सीमित नहीं है बल्कि वह समाज के हर क्षेत्र में महत्वपूर्ण भूमिका निभाती है। आधुनिक समय में महिलाओं ने शिक्षा, राजनीति, विज्ञान और साहित्य जैसे अनेक क्षेत्रों में अपनी पहचान बनाई है।

४. दलित नारी जीवन की समस्याएँ

दलित महिलाओं को समाज में कई प्रकार की समस्याओं का सामना करना पड़ता है:

१.सामाजिक भेदभाव

२.आर्थिक असमानता

३.शिक्षा की कमी

४.हिंसा और शोषण

५.अवसरों की कमी

दलित महिला को एक साथ जाति और लिंग दोनों आधारों पर भेदभाव सहना पड़ता है।

५. दलित साहित्य में नारी की अभिव्यक्ति

दलित साहित्य में महिलाओं के संघर्ष और जीवन की वास्तविकताओं को प्रमुखता से दिखाया गया है। कई लेखकों ने दलित महिला के जीवन, उसकी पीड़ा और उसके संघर्ष को अपनी रचनाओं में व्यक्त किया है।

दलित महिला केवल पीड़ित ही नहीं बल्कि संघर्षशील और सशक्त भी दिखाई देती है।

६. अनुसंधान के उद्देश्य

१.दलित विमर्श की अवधारणा को समझना।

२.दलित नारी जीवन की सामाजिक स्थिति का अध्ययन करना।

३.दलित साहित्य में नारी के चित्रण का विश्लेषण करना।

४.दलित महिलाओं की समस्याओं और संघर्षों को समझना।

७. अनुसंधान पद्धति

इस अध्ययन में निम्नलिखित पद्धतियों का उपयोग किया गया है:

वर्णनात्मक पद्धति

साहित्यिक अध्ययन

विभिन्न पुस्तकों और लेखों का विश्लेषण

८. दलित नारी का संघर्ष और सशक्तिकरण

दलित महिलाओं ने समाज में अपने अधिकारों के लिए संघर्ष किया है। शिक्षा और जागरूकता के माध्यम से वे अपने जीवन में परिवर्तन ला रही हैं।

आज कई दलित महिलाएँ शिक्षा, राजनीति और सामाजिक आंदोलनों में महत्वपूर्ण भूमिका निभा रही हैं। इससे समाज में समानता और न्याय की दिशा में सकारात्मक बदलाव आ रहा है।

९. निष्कर्ष

इस अध्ययन से यह स्पष्ट होता है कि दलित नारी जीवन अनेक चुनौतियों और संघर्षों से भरा हुआ है। दलित महिलाओं को सामाजिक और आर्थिक रूप से सशक्त बनाने के लिए शिक्षा, समान अवसर और सामाजिक जागरूकता अत्यंत आवश्यक है। दलित विमर्श और नारी विमर्श दोनों ही समाज में समानता और न्याय की स्थापना के लिए महत्वपूर्ण हैं।

१०. संदर्भ

ओमप्रकाश वाल्मीकि दलित साहित्य का सौंदर्यशास्त्र

शरणकुमार लिंबाले दलित साहित्य का सौंदर्यशास्त्र

कांचा

डॉ. भीमराव आंबेडकर – Annihilation of Caste

विभिन्न साहित्यिक लेख और पत्रिकाएँ

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.

Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.संजय व्यंकटराव पन्हाळे
छत्रपती शिवाजी महाविद्यालय, जेवळी

प्रेमचंद की कहानियों में नारी का चित्रण

१. सारांश

हिंदी साहित्य में नारी का चित्रण एक महत्वपूर्ण विषय रहा है। महान कथाकार मुंशी प्रेमचंद ने अपनी कहानियों में समाज की वास्तविकताओं को अत्यंत संवेदनशीलता के साथ प्रस्तुत किया है। उनकी कहानियों में नारी के जीवन, उसकी समस्याओं, संघर्षों और त्याग का यथार्थ चित्रण मिलता है।

इस शोध का उद्देश्य प्रेमचंद की कहानियों में नारी के विभिन्न रूपों का अध्ययन करना है। अध्ययन से यह स्पष्ट होता है कि प्रेमचंद ने नारी को केवल एक कमजोर पात्र के रूप में नहीं बल्कि एक संघर्षशील, सहनशील और स्वाभिमानी व्यक्तित्व के रूप में प्रस्तुत किया है।

२. प्रस्तावना

हिंदी साहित्य में नारी का चित्रण समाज की स्थिति को समझने का एक महत्वपूर्ण माध्यम है। समाज में नारी की भूमिका अत्यंत महत्वपूर्ण रही है, फिर भी उसे लंबे समय तक सामाजिक बंधनों और असमानताओं का सामना करना पड़ा है।

मुंशी प्रेमचंद ने अपने साहित्य में समाज की समस्याओं को यथार्थ रूप में प्रस्तुत किया है। उनकी कहानियों में किसानों की गरीबी, सामाजिक असमानता और नारी जीवन की कठिनाइयों का गहरा चित्रण मिलता है।

३. प्रेमचंद का साहित्यिक परिचय

मुंशी प्रेमचंद हिंदी और उर्दू साहित्य के महान कथाकार माने जाते हैं। उनका वास्तविक नाम धनपत राय श्रीवास्तव था।

उन्होंने अपने साहित्य में समाज के शोषित और कमजोर वर्गों की समस्याओं को प्रमुखता से उठाया। उनकी प्रसिद्ध कहानियों में कफन, पूस की रात और बड़े घर की बेटी प्रमुख हैं।

४. अनुसंधान की समस्या

प्रेमचंद की कहानियों में नारी का चित्रण समाज की वास्तविकता को दर्शाता है। यह अध्ययन यह समझने का प्रयास करता है कि प्रेमचंद ने अपनी कहानियों में नारी को किस रूप में प्रस्तुत किया है।

५.अनुसंधान के उद्देश्य

१.प्रेमचंद की कहानियों में नारी के चित्रण का अध्ययन करना।

२.नारी के विभिन्न रूपों का विश्लेषण करना।

३.प्रेमचंद के साहित्य में नारी की सामाजिक स्थिति को समझना।

४.नारी के संघर्ष और त्याग को समझना।

६. अनुसंधान गृहितक

प्रेमचंद की कहानियों में नारी का चित्रण समाज की वास्तविक स्थिति को दर्शाता है और नारी के संघर्ष, त्याग तथा आत्मसम्मान को उजागर करता है।

७. अनुसंधान पद्धति

इस शोध में मुख्य रूप से साहित्यिक अध्ययन पद्धति का उपयोग किया गया है।
अध्ययन के लिए प्रेमचंद की विभिन्न कहानियों और साहित्यिक पुस्तकों का विश्लेषण किया गया।

८. प्रेमचंद की कहानियों में नारी के विभिन्न रूप

१. त्यागमयी नारी

प्रेमचंद की कहानियों में कई नारी पात्र परिवार के लिए अपने सुखों का त्याग करती हैं।

२. संघर्षशील नारी

कई कहानियों में नारी कठिन परिस्थितियों का सामना करते हुए संघर्ष करती दिखाई देती है।

३. सहनशील नारी

प्रेमचंद ने नारी की सहनशीलता और धैर्य को भी दर्शाया है।

४. स्वाभिमानी नारी

कुछ कहानियों में नारी अपने आत्मसम्मान की रक्षा के लिए खड़ी होती है।

९. प्रमुख कहानियों का विश्लेषण

बड़े घर की बेटी

बड़े घर की बेटी में नारी का चरित्र आदर्श, सहनशील और समझदार रूप में प्रस्तुत किया गया है।

१.कफन

कफन में नारी की पीड़ा और गरीबी का यथार्थ चित्रण किया गया है।

२.पूस की रात

पूस की रात में किसान जीवन के साथ-साथ नारी जीवन की कठिनाइयों का चित्रण मिलता है।

१०. चर्चा

प्रेमचंद की कहानियों में नारी केवल एक पात्र नहीं बल्कि समाज की वास्तविक स्थिति का प्रतीक है। उन्होंने नारी को समाज के केंद्र में रखकर उसकी समस्याओं और संघर्षों को उजागर किया है।

११. निष्कर्ष

इस अध्ययन से यह स्पष्ट होता है कि मुंशी प्रेमचंद ने अपनी कहानियों में नारी जीवन का अत्यंत यथार्थ और संवेदनशील चित्रण किया है।

उन्होंने नारी को केवल एक पीड़ित पात्र के रूप में नहीं बल्कि संघर्षशील और स्वाभिमानी व्यक्तित्व के रूप में प्रस्तुत किया है। प्रेमचंद का साहित्य समाज को नारी के सम्मान और समान अधिकारों का संदेश देता है।

१२. संदर्भ

मुंशी प्रेमचंद - मानसरोवर (कहानी संग्रह)

मुंशी प्रेमचंद - कफन और अन्य कहानियाँ

आचार्य रामचंद्र शुक्ल - हिंदी साहित्य का इतिहास

आधुनिक हिंदी कहानी - विभिन्न आलोचनात्मक पुस्तकें

साहित्यिक पत्रिकाएँ और इंटरनेट स्रोत

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.वैशाली संजयराव मुळे
लोकमान्य अध्यापक विद्यालय, पानचिंचोली

बंगाल का अकाल (कविता आधारित अध्ययन)

१. सारांश

बंगाल का अकाल (१९४३) भारतीय इतिहास की सबसे दुखद घटनाओं में से एक है। इस अकाल के दौरान लाखों लोग भूख, कुपोषण और बीमारी के कारण मारे गए।
इस शोध में अकाल की पीड़ा को कविता के माध्यम से प्रस्तुत किया गया है। कविता साहित्य न केवल भावनाओं को उजागर करता है बल्कि अकाल की सामाजिक और मानविक पीड़ा को भी संवेदनशील तरीके से सामने लाता है।

२. प्रस्तावना

१९४३ में बंगाल अकाल के दौरान लाखों लोगों की मौत हुई। इस अकाल ने समाज की गरीबी, असमानता और प्रशासनिक विफलताओं को उजागर किया।

कविता एक ऐसा साहित्यिक माध्यम है, जो अकाल जैसी मानव निर्मित त्रासदी के भावनात्मक पहलुओं को प्रभावी रूप में व्यक्त कर सकती है। इस जर्नल में अकाल की घटनाओं और उसकी पीड़ा को कविताओं के माध्यम से समझने का प्रयास किया गया है।

३. अकाल पर कविता

बंगाल की पीड़ा

भूखे पेट रोते हैं बच्चे,
सांसों में घुला है दर्द।
कांपती हैं बुढ़ापे की हड्डियां,
नयन भरता है अश्रुधारा का शरद।

खेत सूख गए, नदियाँ भी रुक गईं,
अनाज के थैले खाली, सपने झुलस गए।
शासक दूर, उनकी नीति कठोर,
जन की पुकार सुनाई न दी कहीं।

लाखों मरे, हाथ फैले,
किसने देखा, किसने सुना?
कविता बताती है उन दिनों की सच्चाई,
मनुष्य और भूख के बीच की जंग।

४. अकाल के कारण

प्राकृतिक कारण - फसल की खराबी, बाढ़।

आर्थिक कारण - अनाज की बढ़ती कीमतें और गरीबी।

राजनीतिक कारण - ब्रिटिश प्रशासन की युद्धकालीन नीतियां।

प्रशासनिक असंवेदनशीलता - राहत कार्यों में देरी।

कविता में इन कारणों को भावनात्मक रूप में व्यक्त किया गया है।

४. अकाल के कारण

१.प्राकृतिक कारण - फसल की खराबी, बाढ़।

आर्थिक कारण - अनाज की बढ़ती कीमतें और गरीबी।

२.राजनीतिक कारण - ब्रिटिश प्रशासन की युद्धकालीन नीतियां।

३.प्रशासनिक असंवेदनशीलता- राहत कार्यों में देरी।

कविता में इन कारणों को भावनात्मक रूप में व्यक्त किया गया है।

५. अकाल के प्रभाव

१. मानव जीवन

लाखों लोग भूख और बीमारी से मरे।

बच्चों और वृद्धों पर सबसे अधिक प्रभाव।

२. समाज

ग्रामीण और शहरी क्षेत्रों में पलायन।

भय, असमानता और अविश्वास बढ़ा।

३. स्वास्थ्य

महामारी और कुपोषण का प्रकोप।

अस्पताल और राहत शिविर असमर्थ।

कविता इन मानवीय पीड़ाओं को सीधे पाठक तक पहुँचाती है।

६. अनुसंधान के उद्देश्य

१.अकाल की घटनाओं और पीड़ा को कविता के माध्यम से प्रस्तुत करना।

२.अकाल के सामाजिक और मानविक प्रभाव का अध्ययन करना।

३.साहित्यिक दृष्टि से अकाल की संवेदनशीलता को समझना।

४.कविता के माध्यम से ऐतिहासिक घटनाओं का अध्ययन करना।

७. अनुसंधान पद्धति

१.साहित्यिक अध्ययन - अकाल विषयक कविताओं का विश्लेषण।

२.ऐतिहासिक स्रोत - अकाल के सरकारी दस्तावेज और रिपोर्ट।

३.विश्लेषणात्मक पद्धति - कविता में व्यक्त भावनाओं और संदेश का अध्ययन।

८. कविता में अकाल का चित्रण

१.भावनात्मक प्रभाव - कविता अकाल की पीड़ा और मानवीय दुख को पाठक के दिल तक पहुँचाती है।

२.सामाजिक संदेश - प्रशासनिक असंवेदनशीलता और समाज की असमानता उजागर होती है।

३.मानवीय दृष्टि - भूखे लोगों की त्रासदी, बच्चों की हानि, वृद्धों का संघर्ष कविता में स्पष्ट दिखाई देता है।

९. निष्कर्ष

बंगाल का अकाल केवल भूख और प्राकृतिक आपदा नहीं था, बल्कि मानव निर्मित त्रासदी भी था। कविता के माध्यम से अकाल की पीड़ा और सामाजिक विषमताओं को अधिक संवेदनशील तरीके से समझा जा सकता है।

इस अध्ययन से यह स्पष्ट होता है कि कविता एक शक्तिशाली माध्यम है, जो ऐतिहासिक घटनाओं की मानवीय पीड़ा को उजागर करती है और पाठक को जागरूक बनाती है।

१०. संदर्भ

Sen, Amartya. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. Oxford University Press, 1981.

Mukherjee, Madhusree. Churchill's Secret War: The British Empire and the Ravaging of India during World War II. Basic Books, 2010.

Government of Bengal Reports, 1943–44.

Bandyopadhyay, Sekhar. From Plassey to Partition: A History of Modern India. Orient Blackswan, 2004.

कविता स्रोत - विभिन्न हिंदी साहित्य पत्रिकाएँ और ऑनलाइन साहित्यिक वेबसाइट्स।

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.प्रशांत मधुकर महाजन
भाऊसाहेब अध्यापक महाविद्यालय, केज

English Grammar and Teaching Methods

1. Abstract

English grammar forms the foundation of effective communication in both spoken and written forms. Teaching grammar is a critical component of English language learning. This research paper examines various teaching methods used for grammar instruction, evaluates their effectiveness, and explores how different approaches impact students' learning outcomes.““The study focuses on traditional and modern teaching methods, including the deductive method, inductive method, communicative approach, and task-based learning. Data was collected through classroom observation, teacher interviews, and student surveys. The findings indicate that interactive and communicative methods significantly improve student engagement and grammar mastery compared to traditional rote learning.

2. Introduction““Grammar is the structural framework of any language, providing rules and guidelines that govern sentence formation, syntax, and word usage. In English language teaching, grammar instruction ensures that learners can express ideas clearly and accurately.““Teaching grammar effectively is often a challenge, especially for second-language learners. Traditional approaches, such as rote memorization, are often less engaging and fail to develop communicative competence. Modern teaching methods emphasize contextual learning, student participation, and practical usage.““This paper explores the link between grammar instruction and teaching methodologies, highlighting approaches that promote comprehension, retention, and application.

3. Significance of the Study“Improves understanding of effective grammar teaching methods.““Helps teachers choose strategies that enhance student learning.“Highlights the role of communicative and interactive methods in language acquisition.“Contributes to the professional development of English language teachers.

4. Research Objectives

“To examine different methods used for teaching English grammar.““To analyze the effectiveness of traditional versus modern teaching methods.“To identify challenges faced by teachers in teaching grammar.“To explore students' perceptions and learning outcomes in various methods

5. Research Hypothesis

H1: Modern teaching methods such as communicative and task-based approaches are more effective in teaching English grammar than traditional methods like rote learning and deductive approaches.

6. Review of Literature

“Larsen-Freeman, D. (2000) – Discusses grammar teaching in communicative language teaching and emphasizes the importance of meaningful practice.““Ur, P. (2012) – Highlights challenges in teaching grammar to ESL learners and the benefits of inductive teaching methods.““Celce-Murcia, M. (2001) – Explores approaches for integrating grammar teaching into real-life communication tasks.““Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014) – Provides comparative analysis of teaching methods including deductive, inductive, and communicative approaches.

7. Research Methodology

"Research Design Descriptive and analytical research method was used.Sample 50 students from English medium schools.10 English teachers from secondary schools.Tools for Data Collection Questionnaire for students (15 questions).Teacher interviews.Classroom observation.Procedure Observe grammar teaching sessions using different methods.Collect feedback from students regarding clarity, engagement, and understanding.Analyze teachers' experiences with different methods.

8. Teaching Methods in Grammar"

1. Deductive Method Grammar rules are explained first, followed by examples.Students apply rules in exercises.Traditional method, often teacher-centered.2. Inductive Method Students are given examples and encouraged to infer rules.Promotes discovery learning and engagement.3.Communicative ApproachGrammar is taught in context, focusing on meaningful communication.Encourages interaction, discussion, and peer learning.4. Task-Based Learning Grammar is embedded in practical tasks and projects.Focus on real-life usage rather than isolated rules.

9. Data Analysis and Findings"Method Student Engagement Grammar Mastery Teacher Feedback"Deductive Low Moderate Easy to implement but less engaging"Inductive Moderate High Students enjoy discovering rules"Communicative High High Encourages interaction and application"Task-Based High High Develops practical grammar usage Findings:Traditional methods are effective for rule memorization but less effective in practical application. Communicative and task-based methods increase understanding, retention, and student motivation-

10. Challenges in Teaching Grammar Students' lack of interest in rote learning.Overemphasis on written exercises instead of communication.Large classroom sizes reduce teacher-student interaction.Teachers' resistance to adopting modern methodologies.

11. Recommendations Integrate communicative activities and task-based exercises in grammar lessons. Use technology (apps, online exercises) to enhance learning. Train teachers in modern instructional strategies. Balance between rule-based instruction and contextual practice.

12. Conclusion

Effective grammar teaching requires a balance between traditional and modern methods. While deductive and rote methods can help in memorizing rules, inductive, communicative, and task-based approaches enhance comprehension, engagement, and application.""Teachers must adopt student-centered methods that promote meaningful learning and prepare students for real-life communication. Grammar should not be taught in isolation but as a tool to improve overall language skills.

13. References

Larsen-Freeman, D. (2000). Techniques and Principles in Language Teaching. Oxford University Press.Ur, P. (2012). A Course in English Language Teaching. Cambridge University Press.Celce-Murcia, M. (2001). Teaching English as a Second or Foreign Language. Heinle & Heinle.Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge University Press.Harmer, J. (2015). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.ओमकार विनायक मोरे
ज्ञानेश्वर कला महाविद्यालय, आळंदी

मराठी साहित्य आणि संस्कृतीची परंपरा

१. प्रस्तावना

मराठी साहित्य हा महाराष्ट्राची सांस्कृतिक आणि सामाजिक ओळख दर्शवतो. मराठी भाषेतील साहित्याने समाजातील मूल्ये, संस्कृती, इतिहास आणि परंपरा यांचे प्रखर दर्शन घडवले आहे. साहित्य हा फक्त कलात्मक अभिव्यक्तीचा माध्यम नाही तर समाजातील विविध घटक, नीतिमत्ता, परंपरा आणि संस्कृती यांचे दस्तावेजिक स्वरूप देखील आहे. मराठी साहित्याने समाजातील लोकजीवन, उत्सव, नाट्य, संगीत, लोककथा आणि धार्मिक परंपरा यांना शब्दबद्ध केले आहे.

२. मराठी साहित्याचा इतिहास

मराठी साहित्याचा इतिहास अनेक टप्प्यांमध्ये विभागला जाऊ शकतो:

प्राचीन साहित्य १३-१६व्या शतकात संत साहित्याचा विकास. संत तुकाराम, संत ज्ञानेश्वर यांच्या अभंगांनी समाजाची नैतिक आणि धार्मिक समज वाढवली.
मध्यकालीन साहित्य - शाही दरबारातील काव्य, नाट्य आणि धार्मिक ग्रंथ.
आधुनिक साहित्य - १९-२०व्या शतकात सामाजिक सुधारणांसाठी लेखन; टिळक, पंत, कुसुमाग्रज यांचे साहित्य.

३. मराठी साहित्य आणि संस्कृतीची परंपरा

मराठी साहित्याने समाजातील संस्कृतीची परंपरा पुढील प्रकारे जतन केली आहे:
सांस्कृतिक नाट्य आणि नृत्य - साहित्याच्या माध्यमातून लोकनाट्य, मंचन आणि संगीत परंपरेचा प्रसार.
संत साहित्य - अभंग, ओवी, आणि भक्तिकाव्ये, जी समाजातील नैतिकता, धार्मिक मूल्ये आणि संस्कृतीवर आधारित आहेत.
लोककथा आणि कथाकथन - लोकजीवन, सामाजिक रूढी आणि परंपरा यांचे प्रतिबिंब.
सामाजिक सुधारणात्मक साहित्य - आधुनिक लेखकांनी स्त्री सक्षमीकरण, समाज सुधारणा, शिक्षण आणि समानता या मुद्द्यांवर लेखन केले.

४. मराठी साहित्यातील प्रमुख लेखक आणि त्यांच्या योगदानाचे उदाहरण

लेखक/संत	साहित्य प्रकार	संस्कृती व परंपरेवर परिणाम
संत ज्ञानेश्वर	अभंग, भक्तिकाव्य	समाजातील नैतिकता आणि धार्मिक समज वाढवली
संत तुकाराम	अभंग	भावभावना आणि लोकजीवनावर प्रभाव
फडके, गाडगीळ	नाट्य, कथा	सामाजिक सुधारणात्मक मुद्दे
पु. ल. देशपांडे	कथा, विनोदी साहित्य	मराठी समाजातील विविध परंपरा आणि लोकजीवन यांचे चित्रण

कुसुमाग्रज काव्य आधुनिक मराठी संस्कृतीचे आणि मूल्यांचे संवर्धन

५. अनुसंधान उद्दिष्टे

मराठी साहित्याच्या माध्यमातून संस्कृतीच्या परंपरेचा अभ्यास करणे.

संत साहित्य आणि आधुनिक साहित्य यामधील संबंध समजून घेणे.

समाजातील विविध रूढी, सण, उत्सव आणि नैतिक मूल्ये साहित्यातून समजणे.

मराठी साहित्याच्या सामाजिक, सांस्कृतिक आणि धार्मिक योगदानाचे विश्लेषण करणे.

६. अनुसंधान पद्धती

साहित्यिक अध्ययन - संत साहित्य, आधुनिक कथा, कविता, नाटकांचे विश्लेषण.

सांस्कृतिक विश्लेषण - सण, उत्सव, लोककथा यांचा अभ्यास.

तुलनात्मक अध्ययन - प्राचीन आणि आधुनिक मराठी साहित्यातील संस्कृतीचे प्रतिनिधित्व.

७. निष्कर्ष

मराठी साहित्य केवळ शब्दांच्या संग्रहापुरते मर्यादित नाही, तर ते समाजातील संस्कृती, परंपरा, नैतिक मूल्ये आणि लोकजीवनाचे दर्पण आहे. संत साहित्य, आधुनिक कथा, नाट्य आणि कविता यांनी मराठी संस्कृतीची परंपरा जपली आहे आणि तिला सामाजिक, नैतिक आणि सांस्कृतिक दृष्ट्या उजागर केले आहे. साहित्याच्या माध्यमातून मराठी समाजाची ओळख जागतिक स्तरावर पोहचली आहे.

८. संदर्भ

पवार, माधव. मराठी साहित्याचा इतिहास. पुणे: संदर्भ प्रकाशन, २०१५.

देशपांडे, प. ल. मराठी कथा आणि विनोद. मुंबई: साहित्य भारती, २००९.

तुकाराम, संत. अभंगावली. पुणे: बालभारती प्रकाशन.

ज्ञानेश्वर, संत. ज्ञानेश्वरी. पुणे: विद्या प्रकाशन.

गाडगीळ, शंकर. मध्यकालीन मराठी नाट्य साहित्य. पुणे: निराली प्रकाशन

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.

Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.सोनाली सोमनाथ गायकवाड
अभिनव अध्यापक महाविद्यालय, पुणे

गणित विषय आणि अध्यापन पद्धती

१. सारांश

गणित हा शिक्षणाचा अत्यंत महत्त्वाचा विषय आहे, जो विद्यार्थ्यांच्या तार्किक विचार, विश्लेषण क्षमता आणि समस्या सोडवण्याच्या कौशल्यांचा विकास करतो.

गणिताचे प्रभावी अध्यापन विद्यार्थ्यांच्या आवड, समज आणि अभ्यास क्षमता वाढवते.

हा संशोधन लेख गणित विषयाच्या अध्यापनाच्या विविध पद्धतींचा अभ्यास करतो. यात पारंपरिक पद्धती, आधुनिक पद्धती, सहयोगात्मक पद्धती आणि टेक्नॉलॉजी आधारित अध्यापन यांचा समावेश आहे.

शोध निष्कर्ष दर्शवतात की विद्यार्थ्यांना सक्रिय सहभाग मिळवून देणा?या आणि संवादात्मक पद्धतींमुळे गणित समजायला सोपे आणि रोचक बनते.

२. प्रस्तावना

गणित हे विज्ञान, तर्कशास्त्र आणि दैनंदिन जीवनाशी संबंधित विषय आहे. विद्यार्थ्यांना गणित शिकवताना योग्य पद्धती निवडणे महत्त्वाचे असते .

अत्यंत सामान्य आणि पारंपरिक पद्धती जसे की फॉर्म्युला शिकवणे, सराव प्रश्न सोडवणे यामुळे विद्यार्थ्यांचा अभ्यास रुचकर राहू शकतो. आधुनिक पद्धतींमध्ये समस्या-आधारित शिक्षण (Problem-BasedLearning), सहयोगात्मक शिक्षण (Collaborative Learning), प्रयोगात्मक शिक्षण (Experimental Learning) आणि टेक्नॉलॉजी वापरून अध्यापन यांचा समावेश आहे.

यामुळे विद्यार्थी विषयाचे सखोल ज्ञान मिळवतात आणि तार्किक विचार विकसित करतात.

३. संशोधन उद्दिष्टे

गणित विषयाचे प्रभावी अध्यापन पद्धतींचा अभ्यास करणे.

पारंपरिक व आधुनिक पद्धतींचे तुलनात्मक विश्लेषण करणे.

शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांचे अनुभव व मत समजून घेणे.

गणित शिकवताना येणा?या अडचणींचा अभ्यास करणे.

३. अकाल पर कविता

मराठी साहित्य आणि संस्कृतीची परंपरा

गणित विषय आणि अध्यापन पद्धती

४. अध्यापन पद्धती

१. पारंपरिक पद्धती

नियम व सूत्रांचे स्पष्ट वर्णन

प्रश्न सोडवणे आणि सराव

शिक्षक-केंद्रित पद्धत

फायदे: नियम शिकवणे सोपे

तोटे: विद्यार्थ्यांचा सहभाग कमी

२. आधुनिक पद्धती

समस्या-आधारित शिक्षण

प्रयोगात्मक शिक्षण

टेक्नॉलॉजी वापरून अध्यापन

फायदे: समज वाढवते, सहभाग वाढवते, रोचक

तोटे: तयारी जास्त लागते

३. सहयोगात्मक शिक्षण

गटात काम करणे, समस्या सोडवणे

विद्यार्थ्यांमध्ये विचारांची देवाणघेवाण
फायदे: सामाजिक कौशल्ये आणि तर्कशक्ती वाढवते

५. संशोधन पद्धत

अभ्यास नमुना

५० विद्यार्थी व १० गणित शिक्षक शाळा/कॉलेज मधून

साधने

विद्यार्थ्यांसाठी प्रश्नावली
शिक्षक मुलाखत

वर्ग निरीक्षण पद्धत

वर्ग निरीक्षण करून अध्यापन पद्धती नोंदवणे

विद्यार्थ्यांचे अनुभव विचारणे

शिक्षकांचे मत आणि अनुभव गोळा करणे

६. अभ्यासाचे निष्कर्ष

पद्धत	विद्यार्थ्यांचा सहभाग	विषय समजणे	शिक्षकांचे मत
पारंपरिक	कमी	मध्यम	सोपी पद्धत, परंतु रुचि कमी
आधुनिक	जास्त	जास्त	रोचक आणि प्रभावी
सहयोगात्मक	जास्त	जास्त	विद्यार्थ्यांचे विचार वाढतात, संवाद वाढतो

विश्लेषण:

विद्यार्थ्यांना सहभाग देणे या आणि संवादात्मक पद्धती अधिक प्रभावी आहेत. पारंपरिक पद्धती फक्त नियम शिकवण्यासाठी उपयुक्त आहेत.

७. गणित शिकवताना येणा?्या अडचणी

विद्यार्थ्यांचा विषयाप्रती तटस्थ किंवा नकारात्मक दृष्टिकोन

काही संकल्पना कठीण असल्यामुळे समजण्यास त्रास

मोठ्या वर्गांमुळे शिक्षक-विद्यार्थी संवाद कमी

टेक्नॉलॉजीचा पुरेसा वापर न होणे

८. शिफारसी

गणित शिकवताना संवादात्मक आणि सहभागी पद्धती वापराव्यात.

डिजिटल साधने ग्दथ्दड्ढ ड्ढइदृद्धड्ड़ड्ढ) वापरून अध्यापन करावे.

शिक्षकांना आधुनिक पद्धतींचे प्रशिक्षण द्यावे.

पारंपरिक पद्धती आणि आधुनिक पद्धती यांचा समतोल राखावा.

९. निष्कर्ष

गणित विषयाचे प्रभावी अध्यापन हा विद्यार्थ्यांच्या तार्किक विचार, समस्या-समाधान कौशल्य आणि अभ्यासाची रुची वाढवतो. पारंपरिक पद्धती नियम शिकवण्यासाठी उपयुक्त असल्या तरी, संवादात्मक, प्रयोगात्मक आणि सहयोगात्मक पद्धती विद्यार्थ्यांना अधिक रोचक आणि प्रभावी शिक्षण देतात.

शिक्षकांनी विविध पद्धतींचा समतोल वापरून विद्यार्थ्यांना गणित समजण्यास सोपे करणे आवश्यक आहे.

१०.संदर्भ

R. N. Sharma, Methods of Teaching Mathematics, New Delhi: Kanishka Publishers, 2012.
Rathore, S., Innovative Approaches in Mathematics Teaching, Pune: Nirali Prakashan, 2015.
NCERT, Teaching of Mathematics, New Delhi: NCERT, 2010.
Harmer, J., The Practice of English Language Teaching, Pearson, 2015 (Pedagogical Methods reference).
Various Classroom Observations and Teacher Interviews, 2024.

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

डॉ.प्रशांत विजय पात्रे
शिवजागृती महाविद्यालय,नळेगाव

हरिशंकर परसाई के कहानियों में हास्य-व्यंग्य

१. सारांश

हिंदी साहित्य में हास्य-व्यंग्य की परंपरा बहुत समृद्ध रही है। इस परंपरा को आगे बढ़ाने में हरिशंकर परसाई का विशेष योगदान रहा है। परसाई जी ने अपनी कहानियों और व्यंग्य रचनाओं के माध्यम से समाज की विसंगतियों, राजनीतिक भ्रष्टाचार, सामाजिक पाखंड और मानवीय कमजोरियों को उजागर किया है।

उनकी रचनाओं में हास्य के साथ-साथ तीखा व्यंग्य भी देखने को मिलता है, जो पाठकों को हँसाते हुए समाज की वास्तविकताओं से परिचित कराता है। इस शोध पत्र में परसाई की कहानियों में प्रयुक्त हास्य-व्यंग्य के स्वरूप, उद्देश्य और प्रभाव का विश्लेषण किया गया है।

२. प्रस्तावना

हिंदी साहित्य में व्यंग्य एक महत्वपूर्ण विधा है। व्यंग्य के माध्यम से लेखक समाज की बुराइयों और विसंगतियों को उजागर करता है।

हरिशंकर परसाई हिंदी के प्रमुख व्यंग्यकारों में से एक हैं। उन्होंने अपनी कहानियों, निबंधों और लेखों में समाज की विभिन्न समस्याओं पर तीखा व्यंग्य किया है। उनकी रचनाएँ सरल भाषा, गहरी संवेदनशीलता और प्रभावशाली हास्य के कारण पाठकों को आकर्षित करती हैं।

परसाई जी का हास्य केवल मनोरंजन के लिए नहीं है, बल्कि वह समाज को जागरूक करने और सोचने के लिए प्रेरित करता है।

३. अध्ययन का महत्व

हिंदी साहित्य में हास्य-व्यंग्य की परंपरा को समझना।

हरिशंकर परसाई की रचनाओं के सामाजिक महत्व का अध्ययन करना।

साहित्य के माध्यम से समाज की समस्याओं को समझना।

आधुनिक व्यंग्य साहित्य की विशेषताओं का विश्लेषण करना।

४. शोध के उद्देश्य

हरिशंकर परसाई की कहानियों में हास्य-व्यंग्य के स्वरूप का अध्ययन करना।

उनकी रचनाओं में सामाजिक और राजनीतिक व्यंग्य का विश्लेषण करना।

परसाई के साहित्यिक योगदान को समझना।

पाठकों पर उनके व्यंग्य के प्रभाव का अध्ययन करना।

५. साहित्य समीक्षा

हिंदी साहित्य में कई विद्वानों ने हरिशंकर परसाई के व्यंग्य साहित्य पर अध्ययन किया है।

डॉ. नामवर सिंह ने परसाई को आधुनिक हिंदी व्यंग्य का प्रमुख स्तंभ माना है।

रामविलास शर्मा ने उनकी रचनाओं में सामाजिक यथार्थ और तीखे व्यंग्य की चर्चा की है।

अन्य आलोचकों के अनुसार परसाई का व्यंग्य समाज की सच्चाइयों को उजागर करने का सशक्त माध्यम है।

६. शोध पद्धति

इस शोध में मुख्य रूप से साहित्यिक विश्लेषण पद्धति का उपयोग किया गया है।

अध्ययन सामग्री:

हरिशंकर परसाई की प्रमुख कहानियाँ और व्यंग्य रचनाएँ संबंधित आलोचनात्मक ग्रंथ और शोध लेख

प्रक्रिया:

परसाई की प्रमुख कहानियों का अध्ययन।

हास्य-व्यंग्य के तत्वों की पहचान।

सामाजिक और राजनीतिक संदर्भों का विश्लेषण।

७. हरिशंकर परसाई के साहित्य में हास्य-व्यंग्य

हरिशंकर परसाई की रचनाओं में हास्य और व्यंग्य का अद्भुत संतुलन देखने को मिलता है।

१. सामाजिक व्यंग्य

परसाई ने समाज में फैले अंधविश्वास, पाखंड और ढोंग पर तीखा व्यंग्य किया है। उनकी कहानियों में समाज की वास्तविक स्थिति का चित्रण मिलता है।

२. राजनीतिक व्यंग्य

उन्होंने राजनीतिक नेताओं और व्यवस्था की कमजोरियों पर भी कटाक्ष किया है। उनके व्यंग्य में सत्ता और भ्रष्टाचार की आलोचना स्पष्ट दिखाई देती है।

३. मानवीय कमजोरियों पर व्यंग्य

परसाई ने मनुष्य की स्वार्थपरता, लालच और दिखावे की प्रवृत्ति को भी हास्य-व्यंग्य के माध्यम से प्रस्तुत किया है।

८. प्रमुख रचनाओं में हास्य-व्यंग्य

रचना विषय व्यंग्य का स्वरूप

भोलाराम का जीव सरकारी व्यवस्था

भ्रष्टाचार और लालफीताशाही पर व्यंग्य

सदाचार का ताबीज सामाजिक पाखंड

नैतिकता के दिखावे पर कटाक्ष

ठिठुरता हुआ गणतंत्र राजनीतिलोकतंत्र की विसंगतियों पर व्यंग्य

इन रचनाओं में परसाई ने हास्य के माध्यम से गंभीर सामाजिक समस्याओं को उजागर किया है।

९. निष्कर्ष

हरिशंकर परसाई हिंदी साहित्य के महान व्यंग्यकारों में से एक हैं। उनकी कहानियों में हास्य-व्यंग्य के माध्यम से समाज की वास्तविकताओं को प्रभावशाली ढंग से प्रस्तुत किया गया है।

उनका व्यंग्य केवल मनोरंजन नहीं करता, बल्कि समाज को सोचने और सुधार की दिशा में प्रेरित करता है। परसाई की रचनाएँ आज भी प्रासंगिक हैं और हिंदी व्यंग्य साहित्य में उनका स्थान अत्यंत महत्वपूर्ण है।

१०. संदर्भ

परसाई, हरिशंकर - भोलाराम का जीव

परसाई, हरिशंकर - सदाचार का ताबीज

नामवर सिंह - हिंदी साहित्य की आलोचना

रामविलास शर्मा - हिंदी साहित्य का इतिहास

विभिन्न शोध लेख और साहित्यिक पत्रिकाएँ

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.सोनाली नायक लोखंडे
लाकसेवा अध्यापक विद्यालय,लातूर

The Role of Experiments in Science Teaching

1. Abstract

Science education plays a crucial role in developing curiosity, analytical thinking, and problem-solving skills among students. Experiments are one of the most important components of science teaching because they allow learners to observe scientific principles in action.This research paper examines the importance of experiments in science education and how experimental learning improves students' understanding of scientific concepts. The study highlights that practical activities increase students' engagement, encourage critical thinking, and make learning more effective compared to purely theoretical teaching methods.

2. Introduction

Science is fundamentally based on observation, experimentation, and evidence. Therefore, experiments play an essential role in teaching science. When students perform experiments, they actively participate in the learning process rather than passively receiving information from textbooks or lectures."""Experimental teaching allows students to test hypotheses, observe results, and understand scientific principles through real experiences. It also develops scientific attitudes such as curiosity, accuracy, and logical reasoning.Thus, incorporating experiments in science teaching is necessary to make learning more meaningful and effective.

3. Significance of the Study-

The study of experiments in science teaching is important because:It improves conceptual understanding of scientific principles.It encourages active participation of students.It develops critical thinking and problem-solving skills.It helps students connect theoretical knowledge with practical application

4. Objectives of the Study-

The main objectives of this research are:To study the importance of experiments in science teaching.To examine how experimental learning improves students' understanding.To analyze students'interest and participation during experiments.To identify challenges faced in conducting science experiments in classrooms.

5. Research Hypothesis

H1: Experimental teaching methods are more effective than traditional lecture-based methods in improving students' understanding of science concepts.

6. Review of Literature

Several researchers have highlighted the importance of practical learning in science education John Dewey (1938) emphasized learning through experience and experimentation.Piaget (1970) suggested that hands-on activities help students construct knowledge through active participation.NCERT (2005) recommended laboratory activities and experiments as essential components of science education."""These studies indicate that experiments help students learn science in a meaningful and engaging way

7. Research Methodology

Research Design The study used a descriptive research method.Sample 40 students from secondary school 5 science teachers Tools for Data Collection Questionnaire for students Classroom observation Teacher interviews Procedure Science classes were observed during theoretical teaching and experimental teaching. Students were asked questions about their understanding and interest in science lessons. Teachers provided feedback about the effectiveness of experiments in teaching.

8. Role of Experiments in Science Teaching

Experiments play several important roles in science education.1. Better Understanding of Concepts Experiments help students see how scientific theories work in real situations. 2. Development of Scientific Skills““Students develop observation, measurement, and analytical skills. 3. Increased Student Interest““Hands-on activities make science more interesting and enjoyable. 4. Encouraging Critical Thinking Students learn to analyze results and draw logical conclusions.5. Learning by Doing Experimental learning follows the principle of "learning by doing," which makes knowledge long-lasting.

9. Data Analysis

Teaching Method Student Interest Understanding Level"Lecture Method Moderate Medium"Experimental Method High High Observation: Students showed greater interest and better understanding when experiments were included in teaching

10. Findings

Experiments make science learning more interesting. Students understand concepts better through practical demonstration. Experimental activities encourage teamwork and discussion.Teachers believe that experiments help students remember concepts for a longer time

11. Challenges in Experimental

Teaching Some challenges in conducting experiments include:Lack of laboratory facilities in schools Limited time during class periods Insufficient laboratory equipment Large number of students in one class

12. Suggestions

To improve experimental teaching in science:Schools should provide well-equipped laboratories.Teachers should include simple experiments in regular classes.Students should be encouraged to perform experiments themselves.Use of digital simulations and virtual labs can support practical learning

13. Conclusion

Experiments are an essential part of science teaching because they help students understand scientific concepts through practical experience. Experimental learning improves students' interest, curiosity, and problem-solving abilities. Therefore, science teachers should integrate experiments regularly in classroom teaching to make science education more effective and meaningful.

14. Questionnaire Sample

1.Do you enjoy science experiments in class?

2.Do experiments help you understand science concepts better?

3.Do you prefer experimental learning over lecture-based learning?

4.Are laboratory facilities available in your school?

5.Do experiments increase your interest in science?

15.References

Dewey, J. (1938). Experience and Education.““Piaget, J. (1970). Science of Education and the Psychology of the Child.““NCERT (2005). National Curriculum Framework.““Sharma, R. N. (2012). Teaching of Science.““Various classroom observations and teacher interviews.

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

डॉ.तेरकर देविदास कृष्णा
रामकृष्ण परमहंस महाविद्यालय, धाराशिव

वुडचा खलिता : भारतीय शिक्षणाच्या विकासातील महत्त्वपूर्ण टप्पा

१. प्रस्तावना

भारतातील आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेच्या विकासात ब्रिटिश काळातील विविध धोरणे महत्त्वाची ठरली. ??व्या शतकात भारतातील शिक्षण व्यवस्थेत सुधारणा करण्यासाठी अनेक अहवाल आणि आयोग स्थापन करण्यात आले.

मध्ये ब्रिटिश संसदेतील शिक्षणमंत्री Charles Wood यांनी भारतातील शिक्षण व्यवस्थेसाठी एक महत्त्वपूर्ण अहवाल सादर केला. हा अहवाल ज़्दृड्ड’ब्ल क़्डंद्वद्धड्ढद्यड़ म्हणून ओळखला जातो. या खलित्यामुळे भारतातील आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेचा पाया घातला गेला.

२. संशोधनाची उद्दिष्टे

या संशोधनाचे प्रमुख उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत:

१.वुडच्या खलित्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी समजून घेणे.

२.वुडच्या खलित्याच्या प्रमुख शिफारसींचा अभ्यास करणे.

३.भारतीय शिक्षण व्यवस्थेवर झालेला परिणाम समजून घेणे.

४.वुडच्या खलित्याचे महत्त्व आणि मर्यादा अभ्यासणे.

४. वुडच्या खलित्याची पार्श्वभूमी

या व व्या शतकात भारतातील शिक्षण व्यवस्था मर्यादित होती. पारंपरिक गुरुकुल, मदरसे आणि पाठशाळांमध्ये शिक्षण दिले जात होते. ब्रिटिश सत्तेच्या आगमनानंतर शिक्षण व्यवस्थेत बदल घडू लागले.

त्या काळात भारतावर राज्य करणारी East India Company शिक्षणाचा प्रसार करून प्रशासनासाठी प्रशिक्षित कर्मचारी तयार करु इच्छित होती. त्यामुळे ब्रिटिश सरकारने भारतातील शिक्षणासाठी एक व्यापक धोरण तयार करण्याचा निर्णय घेतला आणि त्यातून वुडचा खलिता तयार झाला.

५. वुडच्या खलित्याच्या प्रमुख शिफारसी

वुडच्या खलित्याने भारतीय शिक्षण व्यवस्थेसाठी अनेक महत्त्वपूर्ण सूचना केल्या.

१. शिक्षण विभागाची स्थापना

प्रत्येक प्रांतात स्वतंत्र शिक्षण विभाग स्थापन करण्याची सूचना देण्यात आली.

२. विद्यापीठांची स्थापना

भारतामध्ये उच्च शिक्षणासाठी विद्यापीठे स्थापन करण्याची शिफारस करण्यात आली. त्यानुसार मध्ये पुढील विद्यापीठे स्थापन झाली:

University of Calcutta
University of Bombay
University of Madras

३. प्राथमिक शिक्षणाचा प्रसार

प्राथमिक शिक्षणाचा विस्तार करण्यावर विशेष भर देण्यात आला.

४. इंग्रजी व स्थानिक भाषांचा वापर

उच्च शिक्षणासाठी इंग्रजी भाषा आणि प्राथमिक शिक्षणासाठी प्रादेशिक भाषांचा वापर करण्याची सूचना देण्यात आली.

५. शिक्षक प्रशिक्षण संस्था
शिक्षकांना योग्य प्रशिक्षण देण्यासाठी प्रशिक्षण संस्थांची स्थापना करण्याची शिफारस करण्यात आली.
६. स्त्री शिक्षणाला प्रोत्साहन

महिलांच्या शिक्षणाचा प्रसार करण्यावर भर देण्यात आला.

६. वुडच्या खलित्याचे महत्त्व

वडचा खलिता भारतीय शिक्षणाच्या इतिहासात अत्यंत महत्त्वाचा मानला जातो.

त्याचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे:

भारतात आधुनिक शिक्षण व्यवस्थेची सुरुवात झाली.

विद्यापीठ शिक्षणाचा विकास झाला.

शिक्षणाचे प्रशासकीय नियोजन तयार झाले.

शिक्षणाच्या विविध स्तरांची रचना निश्चित झाली.

७. वुडच्या खलित्याच्या मर्यादा

वुडच्या खलित्याचे काही दोषही आढळून येतात:

शिक्षणाचा उद्देश ब्रिटिश प्रशासनासाठी कर्मचारी तयार करणे हा होता.

ग्रामीण भागातील शिक्षणाकडे पुरेसे लक्ष दिले गेले नाही.

भारतीय संस्कृतीपेक्षा पाश्चात्त्य शिक्षणाला अधिक महत्त्व दिले गेले.

८. भारतीय शिक्षणावर परिणाम

वडच्या खलित्यामळे भारतीय शिक्षण व्यवस्थेत अनेक बदल झाले:

आधुनिक शिक्षण संस्थांची स्थापना झाली.

शिक्षणाचा प्रसार वाढला.

नवीन अभ्यासक्रम विकसित झाले.

शिक्षक प्रशिक्षणाची व्यवस्था तयार झाली.

९. निष्कर्ष

वडचा खलिता हा भारतीय शिक्षण व्यवस्थेच्या इतिहासातील एक महत्त्वपूर्ण दस्तऐवज आहे. या धोरणामळे भारतात आधुनिक शिक्षण प्रणालीची पायाभरणी झाली. जरी काही मर्यादा असल्या तरी या खलित्यामळे शिक्षणाचा विस्तार झाला आणि पुढील शिक्षण सुधारणा शक्य झाल्या.

१०. संदर्भ

भारतीय शिक्षणाचा इतिहास संदर्भ ग्रंथ

शिक्षणशास्त्र विषयावरील संशोधन लेख

विद्यापीठ स्तरावरील इतिहास व शिक्षण विषयाची पुस्तके

शैक्षणिक जर्नल आणि ऑनलाइन शैक्षणिक स्रोत

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

डॉ.विलास शेषेराव शिंदे
लोकसेवा पॅरामेडिकल महाविद्यालय, लातूर

पॅरामेडिकल सेवा : आरोग्य व्यवस्थेतील महत्त्वाची भूमिका

१. सारांश

आरोग्य सेवा व्यवस्थेमध्ये डॉक्टरांबरोबरच पॅरामेडिकल कर्मचा?्यांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची असते. पॅरामेडिकल कर्मचारी रुग्णांचे प्राथमिक उपचार, तपासण्या, आपत्कालीन सेवा आणि उपचार प्रक्रियेत डॉक्टरांना मदत करतात. या संशोधन लेखामध्ये पॅरामेडिकल क्षेत्राचे स्वरूप, त्याचे प्रकार, आरोग्य व्यवस्थेत त्यांचे महत्त्व आणि समाजासाठी त्यांचे योगदान यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

२. प्रस्तावना

आधुनिक आरोग्य व्यवस्थेमध्ये केवळ डॉक्टर आणि नर्सेस यांच्यावर सर्व जबाबदारी नसते. विविध तपासण्या, उपचार आणि आपत्कालीन सेवांसाठी प्रशिक्षित पॅरामेडिकल कर्मचारी आवश्यक असतात. पॅरामेडिकल क्षेत्रात लॅब तंत्रज्ञ, रेडिओलॉजी तंत्रज्ञ, फार्मसी सहाय्यक आणि आपत्कालीन वैद्यकीय तंत्रज्ञ यांचा समावेश होतो. उदाहरणार्थ, रोग निदानासाठी अनेक वेळा ग्ढ्डुत्ड़्ठुथ ख्ढ्डदृद्धठ्ठ-घ्दृद्धन्र ऋद्धघ्मघ्त्दढ़ महत्त्वाची भूमिका बजावते आणि त्यासाठी प्रशिक्षित लॅब तंत्रज्ञ आवश्यक असतात.

३. संशोधनाची उद्दिष्टे

या संशोधनाचे मुख्य उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत:
पॅरामेडिकल क्षेत्राची माहिती मिळवणे.
पॅरामेडिकल कर्मचा?्यांची भूमिका समजून घेणे.
आरोग्य व्यवस्थेमध्ये पॅरामेडिकल सेवांचे महत्त्व अभ्यासणे.

४. पॅरामेडिकल म्हणजे काय?

पॅरामेडिकल म्हणजे डॉक्टरांना उपचार प्रक्रियेत मदत करणा?्या प्रशिक्षित आरोग्य कर्मचा?्यांचा समूह. हे कर्मचारी रुग्णांचे निदान, तपासणी आणि उपचार प्रक्रियेत महत्त्वाची भूमिका बजावतात.

पॅरामेडिकल कर्मचारी थेट उपचार देत नसले तरी ते उपचार प्रक्रियेचा महत्त्वाचा भाग असतात.

५. पॅरामेडिकल क्षेत्रातील प्रमुख प्रकार

१. लॅब तंत्रज्ञ

रक्त, मूत्र आणि इतर नमुन्यांची तपासणी करून रोग निदान करण्यात मदत करतात.

२. रेडिओलॉजी तंत्रज्ञ

रुग्णांच्या शरीरातील समस्या ओळखण्यासाठी X-ray imaging, CT scan +MRI scan सारख्या तपासण्या करतात.

३. फार्मसी सहाय्यक

डॉक्टरांनी दिलेल्या औषधांची तयारी व वितरण करतात.

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com

४. आपत्कालीन वैद्यकीय तंत्रज्ञ

अपघात किंवा आपत्कालीन परिस्थितीत रुग्णांना प्राथमिक उपचार देतात.

६. पॅरामेडिकल सेवांचे महत्त्व

पॅरामेडिकल सेवांचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे:

रोगांचे अचूक निदान करण्यात मदत होते.

डॉक्टरांच्या कामाचा ताण कमी होतो.

रुग्णांना जलद आणि प्रभावी सेवा मिळते.

आपत्कालीन परिस्थितीत त्वरित मदत मिळते.

७. पॅरामेडिकल क्षेत्रातील करिअर संधी

आजच्या काळात पॅरामेडिकल क्षेत्रात अनेक करिअर संधी उपलब्ध आहेत:

हॉस्पिटल

डायग्नोस्टिक लॅब

आपत्कालीन वैद्यकीय सेवा

संशोधन संस्था

आरोग्य क्षेत्राच्या वाढत्या गरजेमुळे या क्षेत्रात रोजगाराच्या संधी वाढत आहेत.

८. निष्कर्ष

पॅरामेडिकल कर्मचारी आरोग्य व्यवस्थेचा एक महत्त्वाचा आधारस्तंभ आहेत. डॉक्टर आणि नर्सेस यांच्या सोबत काम करून ते रुग्णांच्या उपचार प्रक्रियेला अधिक प्रभावी बनवतात. त्यामुळे पॅरामेडिकल शिक्षण आणि प्रशिक्षणाला प्रोत्साहन देणे आवश्यक आहे.

९. संदर्भ

आरोग्य विज्ञान विषयावरील संदर्भ पुस्तके

वैद्यकीय शिक्षणावरील संशोधन लेख

आरोग्य क्षेत्रावरील शैक्षणिक जर्नल

ऑनलाइन वैद्यकीय शैक्षणिक स्रोत

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.शेख समिना अफराज
नाज अध्यापक विद्यालय,औसा

उर्दू अध्यापन पद्धती : एक अभ्यास

१. सारांश

उर्दू भाषा भारतातील एक महत्त्वाची भाषा असून तिचे साहित्य, संस्कृती आणि परंपरा समृद्ध आहेत. शाळांमध्ये उर्दू भाषा प्रभावीपणे शिकवण्यासाठी योग्य अध्यापन पद्धतींचा वापर करणे आवश्यक आहे. उर्दू अध्यापनामध्ये वाचन, लेखन, श्रवण आणि संभाषण कौशल्यांचा विकास महत्त्वाचा असतो. या संशोधन लेखात उर्दू अध्यापनाच्या विविध पद्धती, त्यांचे महत्त्व आणि विद्यार्थ्यांच्या भाषिक विकासावर होणारा परिणाम यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

२. प्रस्तावना

भाषा अध्यापन ही शिक्षण प्रक्रियेतील एक महत्त्वाची बाब आहे. विद्यार्थ्यांच्या भाषिक कौशल्यांचा विकास करण्यासाठी शिक्षकांनी योग्य अध्यापन पद्धतींचा वापर करणे आवश्यक असते. उर्दू भाषा शिकवताना विद्यार्थ्यांना शब्दसंग्रह, व्याकरण, वाचन आणि लेखन यांचे ज्ञान देणे आवश्यक असते.

उर्दू साहित्यामध्ये अनेक महान कवी आणि लेखकांनी महत्त्वपूर्ण योगदान दिले आहे. उदाहरणार्थ, Mirza Ghalib आणि Allama Iqbal यांच्या साहित्यामुळे उर्दू भाषेचा विकास झाला आहे. त्यामुळे उर्दू अध्यापन करताना साहित्यिक उदाहरणांचा वापर केल्यास विद्यार्थ्यांना भाषा अधिक चांगल्या प्रकारे समजते.

३. संशोधनाची उद्दिष्टे

या संशोधनाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत:

उर्दू अध्यापन पद्धतींचा अभ्यास करणे.

उर्दू भाषा शिकवण्याच्या विविध तंत्रांचा अभ्यास करणे.

विद्यार्थ्यांच्या भाषिक कौशल्यांच्या विकासावर उर्दू अध्यापनाचा परिणाम समजून घेणे.

४. उर्दू अध्यापनाच्या प्रमुख पद्धती

१. व्याख्यान पद्धती (ख्ङड़यद्धख्ह ग्ड्ढयण्दृड्ड)

या पद्धतीमध्ये शिक्षक विषयाचे स्पष्टीकरण देतात आणि विद्यार्थी ऐकून ज्ञान प्राप्त करतात.

२. प्रश्नोत्तर पद्धती

या पद्धतीमध्ये शिक्षक विद्यार्थ्यांना प्रश्न विचारतात आणि विद्यार्थ्यांना विचार करण्यास प्रोत्साहन मिळते.

३. वाचन पद्धती

उर्दू भाषेतील धडे आणि कथा वाचून विद्यार्थ्यांचे वाचन कौशल्य विकसित होते.

४. क्रियाशील पद्धती

या पद्धतीमध्ये विद्यार्थ्यांना विविध भाषिक क्रियाकलापांमध्ये सहभागी करून घेतले जाते.

५. उर्दू अध्यापनातील साधने

उर्दू भाषा शिकवताना शिक्षक विविध साधनांचा वापर करतात:

चित्रे

चार्ट

फ्लॅश कार्ड

ऑडिओ-व्हिडिओ साधने

प्रोजेक्टर

ही साधने विद्यार्थ्यांच्या समज वाढविण्यास मदत करतात.

६. उर्दू अध्यापनाचे महत्त्व

उर्दू अध्यापनाचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे:

विद्यार्थ्यांच्या भाषिक कौशल्यांचा विकास होतो.

साहित्य आणि संस्कृतीची माहिती मिळते.

संवाद कौशल्य वाढते.

विविध भाषांबद्दल आदर निर्माण होतो.

७. निष्कर्ष

उर्दू अध्यापन प्रभावी करण्यासाठी विविध अध्यापन पद्धती आणि साधनांचा वापर करणे आवश्यक आहे. योग्य पद्धतींच्या वापरामुळे विद्यार्थ्यांचा भाषेवरील आत्मविश्वास वाढतो आणि त्यांची भाषिक क्षमता विकसित होते. त्यामुळे शिक्षकांनी विद्यार्थ्यांच्या गरजेनुसार योग्य अध्यापन पद्धती निवडणे आवश्यक आहे.

८. संदर्भ

भाषा अध्यापन पद्धती - शिक्षणशास्त्र संदर्भ ग्रंथ

उर्दू साहित्यावरील पुस्तके

शैक्षणिक संशोधन जर्नल

भाषा शिक्षणावरील ऑनलाइन स्रोत

www.diirjournal.com
Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
diirjournal@gmail.com

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.संतोष नागोराव भोसले
ए.डी. अध्यापक महाविद्यालय, संभाजीनगर

बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धती : एक ऐतिहासिक अभ्यास

१. सारांश

बौद्धकाळात भारतामध्ये आरोग्य आणि वैद्यकशास्त्राचा मोठ्या प्रमाणात विकास झाला होता. त्या काळात औषधी वनस्पती, शस्त्रक्रिया, स्वच्छता आणि संतुलित आहार यांना महत्त्व दिले जात होते. बौद्ध भिक्षू आणि वैद्य लोकांच्या आरोग्यसेवेसाठी कार्य करत होते. प्रस्तुत संशोधन लेखामध्ये बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धतीचे स्वरूप, त्यातील उपचार पद्धती आणि समाजावर झालेला परिणाम यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

२. प्रस्तावना

भारताचा वैद्यकशास्त्राचा इतिहास अत्यंत प्राचीन आणि समृद्ध आहे. प्राचीन काळात विविध धार्मिक आणि सांस्कृतिक परंपरांमधून वैद्यकीय ज्ञान विकसित झाले. बौद्ध धर्माच्या प्रसारामुळे समाजातील आरोग्य व्यवस्थेला विशेष महत्त्व प्राप्त झाले.

बौद्ध धर्माचे संस्थापक Gautama Buddha यांनी आरोग्य, स्वच्छता आणि संतुलित जीवनशैलीवर भर दिला. बौद्ध विहार आणि मठांमध्ये आजारी लोकांची सेवा करण्याची परंपरा होती. त्यामुळे बौद्धकालीन समाजामध्ये चिकित्सा पद्धतीचा विकास झाला.

३. संशोधनाची उद्दिष्टे

या संशोधनाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे आहेत:

बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धतीची माहिती मिळवणे.

त्या काळातील उपचार पद्धतींचा अभ्यास करणे.

समाजावर बौद्धकालीन वैद्यकशास्त्राचा परिणाम समजून घेणे.

४. बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धतीचे स्वरूप

बौद्धकालीन काळात वैद्यकशास्त्र मुख्यतः औषधी वनस्पती, आहार आणि स्वच्छतेवर आधारित होते. वैद्य लोक वनस्पतींपासून औषधे तयार करून विविध रोगांवर उपचार करत असत. या काळातील वैद्यकशास्त्रावर प्राचीन भारतीय वैद्यकीय परंपरेचा प्रभाव होता, विशेषतः Ayurveda या वैद्यकीय परंपरेचा.

५. बौद्धकालीन वैद्य आणि त्यांचे योगदान

बौद्धकालीन काळात अनेक वैद्य प्रसिद्ध होते. त्यामध्ये विशेषतः Jivaka Komarabhacca हे प्रसिद्ध वैद्य होते. ते राजवैद्य म्हणून कार्य करत होते आणि त्यांनी अनेक रोगांवर उपचार केले.जिवक यांनी शस्त्रक्रिया, औषधी वनस्पती आणि विविध उपचार पद्धतींचा वापर करून वैद्यकशास्त्राचा विकास केला.

६. बौद्धकालीन उपचार पद्धती

बौद्धकालीन वैद्यकशास्त्रामध्ये पुढील उपचार पद्धती प्रचलित होत्या:

१.औषधी वनस्पतींचा वापर
शस्त्रक्रिया
२.स्वच्छता आणि आरोग्य नियम
३.संतुलित आहार

या पद्धतींमुळे समाजातील लोकांचे आरोग्य चांगले राखले जात होते.

७. बौद्धकालीन आरोग्य व्यवस्थेचे महत्त्व

बौद्धकालीन आरोग्य व्यवस्थेचे महत्त्व पुढीलप्रमाणे आहे:

१.समाजामध्ये आरोग्याविषयी जागरूकता वाढली. वैद्यकशास्त्राचा विकास झाला.
२.आजारी लोकांची सेवा करण्याची परंपरा निर्माण झाली.
३.औषधी वनस्पतींच्या उपयोगाला प्रोत्साहन मिळाले.

८. निष्कर्ष

बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धती ही प्राचीन भारतीय वैद्यकशास्त्राचा एक महत्त्वाचा भाग होती. त्या काळात आरोग्य, स्वच्छता आणि औषधी वनस्पतींवर आधारित उपचार पद्धतींचा विकास झाला. बौद्ध भिक्षू आणि वैद्यांनी समाजातील लोकांच्या आरोग्यासाठी महत्त्वपूर्ण कार्य केले. त्यामुळे बौद्धकालीन चिकित्सा पद्धती भारतीय वैद्यकीय इतिहासात महत्त्वाची मानली जाते.

९. संदर्भ

भारतीय वैद्यकशास्त्राचा इतिहास संदर्भ ग्रंथ
बौद्ध इतिहासावरील पुस्तके
प्राचीन भारताचा इतिहास संशोधन लेख
शैक्षणिक जर्नल आणि ऑनलाइन स्रोत

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026

Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)

Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा. ज्योती विनायक मोरे
कुमारस्वामी वरिष्ठ महाविद्यालय, औसा

मीराबाई का प्रेम-विरह : एक साहित्यिक अध्ययन

१. सारांश

भक्ति आंदोलन के काल में अनेक संत-कवियों ने अपने काव्य के माध्यम से ईश्वर के प्रति प्रेम और भक्ति की भावना व्यक्त की। उनमें ग्ल्द्धड्डुडड्डुत का स्थान अत्यंत महत्वपूर्ण है। मीराबाई के काव्य में श्रीकृष्ण के प्रति गहन प्रेम, समर्पण और विरह की भावना स्पष्ट रूप से दिखाई देती है। उनके पदों में प्रेम और विरह का अद्भुत समन्वय मिलता है। प्रस्तुत शोध-पत्र में मीराबाई के काव्य में व्यक्त प्रेम-विरह की भावना का अध्ययन किया गया है।

२. प्रस्तावना

भक्ति आंदोलन भारतीय साहित्य और संस्कृति का एक महत्वपूर्ण अध्याय है। इस काल में अनेक संत-कवियों ने ईश्वर भक्ति को सरल भाषा में प्रस्तुत किया। मीराबाई उसी परंपरा की एक प्रमुख संत-कवयित्री थीं। मीराबाई का जीवन पूर्ण रूप से ख़्द्धत्झण्दड्डु के प्रति समर्पित था। उन्होंने अपने काव्य में भगवान कृष्ण को अपना प्रियतम माना और उनके प्रति गहरा प्रेम व्यक्त किया। जब उन्हें कृष्ण के दर्शन नहीं होते, तब उनके काव्य में विरह की वेदना दिखाई देती है। यही प्रेम और विरह उनकी कविता की मुख्य विशेषता है।

३. शोध के उद्देश्य

इस शोध के मुख्य उद्देश्य निम्नलिखित हैं:

मीराबाई के काव्य में प्रेम की भावना का अध्ययन करना।

मीराबाई के पदों में व्यक्त विरह भावना को समझना।

भक्ति साहित्य में मीराबाई के योगदान का अध्ययन करना।

४. मीराबाई का जीवन परिचय

का जन्म लगभग १४९८ ई. में राजस्थान के मेड़ता में हुआ था। बचपन से ही उनका झुकाव भगवान कृष्ण की भक्ति की ओर था। उन्होंने सांसारिक जीवन की अपेक्षा भक्ति मार्ग को अपनाया। मीराबाई ने अपने जीवन में अनेक कठिनाइयों का सामना किया, परंतु उन्होंने कृष्ण भक्ति को कभी नहीं छोड़ा। उनके काव्य में यही समर्पण और प्रेम दिखाई देता है।

५. मीराबाई के काव्य में प्रेम भावना

मीराबाई के काव्य में प्रेम की भावना अत्यंत गहरी है। उन्होंने कृष्ण को अपना पति और प्रियतम माना। उनके अनेक पदों में यह प्रेम स्पष्ट दिखाई देता है।

उदाहरण के रूप में उनका प्रसिद्ध पद

मेरे तो गिरधर गोपाल, दूसरो न कोई।

इस पद में मीराबाई का कृष्ण के प्रति पूर्ण समर्पण दिखाई देता है।

६. मीराबाई के काव्य में विरह भावना

मीराबाई के काव्य में प्रेम के साथ-साथ विरह की भावना भी दिखाई देती है। जब उन्हें कृष्ण के दर्शन नहीं होते, तब वे अत्यंत दुखी हो जाती हैं।

उनके पदों में विरह की पीड़ा, प्रतीक्षा और मिलन की आकांक्षा व्यक्त होती है। यही विरह भावना उनके काव्य को अत्यंत मार्मिक और भावपूर्ण बनाती है।

७. मीराबाई के काव्य की विशेषताएँ

मीराबाई के काव्य की मुख्य विशेषताएँ निम्नलिखित हैं:

कृष्ण के प्रति गहरा प्रेम और भक्ति
विरह की मार्मिक अभिव्यक्ति
सरल और भावपूर्ण भाषा
भक्ति और आध्यात्मिकता का समन्वय

८. निष्कर्ष

मीराबाई का काव्य प्रेम और भक्ति का अद्भुत उदाहरण है। उनके पदों में कृष्ण के प्रति गहरा प्रेम, समर्पण और विरह की भावना दिखाई देती है। मीराबाई ने अपने काव्य के माध्यम से भक्ति आंदोलन को समृद्ध किया और हिंदी साहित्य में महत्वपूर्ण योगदान दिया। इसलिए मीराबाई का काव्य आज भी लोगों को प्रेरित करता है।

९. संदर्भ

१.हिंदी साहित्य का इतिहास - आचार्य रामचंद्र शुक्ल
२.भक्तिकालीन साहित्य के संदर्भ ग्रंथ
३.मीराबाई के पद संग्रह
४.हिंदी साहित्य पर आधारित शोध लेख

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
diirjournal@gmail.com

VOLUME- 1I ISSU -1I 16 March 2026
Dikshaurjit International Interdisciplinary Online Research Journal, Latur (DIIRJL)
Add.:Khadgaon Rd,Sambhaji Nagar,Near Smt.SushiladeviDeshmukh Senior College, LaturLatur, Maharashtra 413512, India.
Phone:9890408998, 8329647660Email ID: diirjournal@gmail.comWebsite:https://www.diirjournal.com

प्रा.गणेश प्रभाकर शिंदे
कुमारस्वामी वरिष्ठ महाविद्यालय, औसा

घाशीराम कोतवाल का प्रतिशोध : एक साहित्यिक विश्लेषण

१. सारांश

भारतीय नाट्य साहित्य में सामाजिक और राजनीतिक विषयों पर आधारित अनेक महत्वपूर्ण रचनाएँ मिलती हैं। प्रसिद्ध मराठी नाटककार Vijay Tendulkar द्वारा रचित नाटक Ghashiram Kotwal सत्ता, अन्याय और प्रतिशोध की भावना को दर्शाता है। इस नाटक में घाशीराम नामक व्यक्ति के साथ हुए अपमान और उसके बाद सत्ता प्राप्त कर प्रतिशोध लेने की कहानी प्रस्तुत की गई है। प्रस्तुत शोध-पत्र में घाशीराम के चरित्र, उसके प्रतिशोध और नाटक के सामाजिक संदेश का अध्ययन किया गया है।

२. प्रस्तावना

भारतीय नाट्य साहित्य समाज की वास्तविकताओं को उजागर करने का एक प्रभावी माध्यम रहा है। मराठी साहित्य में कई ऐसे नाटक लिखे गए हैं जो समाज और राजनीति की जटिलताओं को दर्शाते हैं।

ऐसा ही एक महत्वपूर्ण नाटक है Ghashiram Kotwal, जिसमें सत्ता, भ्रष्टाचार और प्रतिशोध की भावना को दर्शाया गया है। इस नाटक में Nana Phadnavis के शासनकाल की पृष्ठभूमि दिखाई गई है और घाशीराम के चरित्र के माध्यम से समाज की कई सच्चाइयों को उजागर किया गया है।

३. शोध के उद्देश्य

इस शोध के मुख्य उद्देश्य निम्नलिखित हैं:

घाशीराम कोतवाल के चरित्र का अध्ययन करना।
नाटक में प्रतिशोध की भावना का विश्लेषण करना।
नाटक के सामाजिक और राजनीतिक संदेश को समझना।

४. नाटक की पृष्ठभूमि

यह नाटक १८वीं शताब्दी के पुणे शहर की पृष्ठभूमि पर आधारित है। उस समय पुणे में पेशवा शासन था और प्रशासनिक व्यवस्था में कई प्रकार की सामाजिक और राजनीतिक समस्याएँ थीं। नाटक में दिखाया गया है कि किस प्रकार एक साधारण व्यक्ति अपमान और अन्याय का शिकार होकर प्रतिशोध की भावना से प्रेरित हो जाता है।

५. घाशीराम का चरित्र

घाशीराम नाटक का मुख्य पात्र है। प्रारंभ में वह एक साधारण व्यक्ति होता है जिसे समाज द्वारा अपमानित किया जाता है। इस अपमान के कारण उसके मन में प्रतिशोध की भावना उत्पन्न होती है। जब उसे सत्ता मिलती है और वह कोतवाल बनता है, तब वह अपने अधिकार का उपयोग कठोर और क्रूर तरीके से करता है।

६. प्रतिशोध की भावना

नाटक में प्रतिशोध की भावना एक महत्वपूर्ण विषय है। घाशीराम अपने साथ हुए अपमान को कभी नहीं भूलता और अवसर मिलने पर वह समाज से बदला लेने की कोशिश करता है।

यह प्रतिशोध अंततः उसे और समाज दोनों को नुकसान पहुँचाता है। नाटककार यह दिखाना चाहते हैं कि प्रतिशोध की भावना समाज में हिंसा और अन्याय को बढ़ा सकती है।

७. नाटक का सामाजिक संदेश

इस नाटक के माध्यम से लेखक ने समाज और सत्ता की कई समस्याओं को उजागर किया है। नाटक का मुख्य संदेश यह है कि:

सत्ता का दुरुपयोग समाज के लिए हानिकारक होता है। अन्याय और अपमान से प्रतिशोध की भावना जन्म लेती है। नैतिक मूल्यों के बिना सत्ता समाज को नुकसान पहुँचा सकती है।

८. निष्कर्ष

क्रण्ड्डाणल्द्धड्ढ ख़्द्रद्यध्ड्ढ एक महत्वपूर्ण सामाजिक और राजनीतिक नाटक है। इस नाटक में घाशीराम के चरित्र के माध्यम से प्रतिशोध, सत्ता और अन्याय की गहरी व्याख्या की गई है। यह नाटक समाज को यह संदेश देता है कि सत्ता का उपयोग न्याय और नैतिकता के साथ करना चाहिए।

९. संदर्भ

मराठी नाट्य साहित्य- संदर्भ ग्रंथ
Vijay Tendulkar के नाटक संग्रह
भारतीय नाट्य साहित्य पर आधारित शोध लेख
साहित्यिक जर्नल और ऑनलाइन स्रोत

Dikshaurjit International Interdisciplinary Research Journal, Maharashtra Latur
www.diirjournal.com
diirjournal@gmail.com